

Covid-19 sürecinde İSTANBUL'UN FARKLI YERLERİNDE ÇOCUKLARIN HAKLARINA ERİŞİMİ ARAŞTIRMASI

Yetişkinler için Final Raporu

Görüşmeleri Yapanlar

Aysun Koca (SGD), Ayşegül Kanal (SGD), Aytül Özcan (SGD), Cem Avcı (SGD), Seray Çağla Keleş (SGD), Şefika Kübra Kalender (SGD)
Berfin Karataş (TTM), Seher Kaya (TTM), Leyla Takak (TTM)
Işın Subaşı (BSV), Erkan Ünlüer (BSV), Asiye Sezgin (BSV), Dilan Şahin (BSV)
Didem Kalafat(SPI), Eman Ahmed Zaki (SPI), Enes Elnatür (SPI), Maissam Nimer(SPI),
Seda Usluoğlu (SPI)

Proje Ekibi

Aysun Koca (SGD), Ayşe Beyazova (SPI), Aytül Özcan (SGD), Didem Kalafat (SPI),
Gökçe Baltacı (TTM), Işın Subaşı (BSV), Liam Sabbagh (SPI), Maissam Nimer (SPI),
Melda Akbaş (TTM), Naz Sağlam (SPI), Berivan Korkut (BSV).

Editör

Yüce Yöney

Tasarım ve Uygulama

MYRA

Eylül 2020

Bu yayın, Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca Başak Kültür ve Sanat Vakfı, Sulukule Gönüllüleri Derneği, Tarlabası Toplum Merkezi ve Zeytin Ağacı Derneği sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

İzleme çalışmasını gerçekleştiren kurumlar

Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV), 1990'larda yaşanan zorunlu göç döneminde, yoğun iç göç alan ve kırılgan bölgelerde yaşayan çocuk ve gençlerin eğitime adil şartlarda erişimi ve gelişimlerinin önündeki engellerin kaldırılması amacıyla, insan hakları aktivistleri, eğitimci ve sosyal bilimcilerden oluşan bir grup tarafından 2003 yılında kuruldu. Kuruluş aşamasında vakfın hedef kitlesi olan yerinden edilmiş aileleri daha iyi tanımak ve ihtiyaçlarını saptamak amacıyla bir saha araştırması gerçekleştirildi. Bu araştırmanın bulguları, zorunlu göç öncesi göreceli bir yoksulluk içerisinde yaşayan ailelerin İstanbul'a göç sonrasında daha derinleşmiş yoksulluk koşullarını deneyimlediğini ve bu süreçten de en çok çocukların etkilendiğini gösterdi. BSV bu kapsamda; iç göç, sosyo-ekonomik dezavantajlar, sosyal güvenlikten yoksun olma, eğitim süreçlerine dâhil olamama, eğitimden kopma ve toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri gibi olgulardan etkilenen çocuk ve gençler için hak temelli çalışmalar gerçekleştiriyor. Bu çalışmalarla göçü deneyimlemiş veya göç sürecinden etkilenmiş çocukların kendilerini ifade etme kapasitelerinin artmasına ve topluma daha eşit bir şekilde katılmalarına destek olmayı amaçlıyor.

Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), yıkım alanında gönüllü çalışan kişiler tarafından, 2010 yılında yıkımın psikososyal etkilerini hafifletmek ve bölgedeki okul terkinin önlemek amacıyla Karagümrük'te kuruldu. SGD, risk altında* ve dezavantajlı bölgelerde yaşayan çocukların eğitime erişebilirliğine destek olmayı ve onları okula bağlamayı hedefliyor. Bu amaçla, okul içerisinde öğretmenler, okul psikolojik danışmanları, okul yöneticileri, veliler ve çocuklar ile sistemli bir şekilde çalışmalar yürütüyor, çocukları uzun dönemli takip ediyor. Bu çerçevede derneğin kuruluşundan bu yana çalışmalara katılan, yaşadığı çevrede takip edilen çocuklar bulunuyor. 2010 yılında dar bir kitleyle başlayan çalışmalar, bugün farklı etnik gruplara mensup (Roman, Türk, Kürt, Suriyeli) ve farklı ihtiyaçları olan geniş bir çocuk grubuyla yürütülüyor.

* Yeniden Sağlık ve Eğitim Derneği tarafından 2007 yılında yayımlanan Riskli Davranışlar Gösteren Çocuk ve Ergenler kitabına göre çocuklarda gözlenen bazı belirtiler, risk altındaki çocukları tanımlar. Bunlar; okuldaki kaçma, alkol ve/veya madde kullanımı, evden kaçma, şiddet eğilimi gösterme, suç işleme ya da işleme eğilimi olma, kendine zarar verme, sokakta çalışma ve erken yaşta cinsel ilişkide bulunma olarak sıralanır.

Tarlabası Toplum Merkezi (TTM), Tarlabası'nda sosyal hayattan dışlanan, yoksulluk ve göç kaynaklı çeşitli yoksunluklarla mücadele eden Tarlabasılıların güçlenmesini, haklarına erişimini desteklemek amacıyla 2006 yılında kuruldu. Bir arada yaşamın merkezlerinden biri olan Tarlabası'nda nüfusun çoğunluğunu Romanlar; 1980'ler ve 1990'larda askeri çatışma ortamı ve OHAL nedeniyle yerinden edilen Kürtler; izleyen yıllarda İran, Irak, Pakistan, Afrika ülkelerinden gelen çoğu düzensiz olan göçmenler ve mülteciler oluşturuyor. Suriye İçsavaşı sonrasında ise bölgeye Suriyeli Araplar, Suriyeli Kürtler ve Suriyeli Domlar yerleşmeye başladı. Çocuk çalışmaları TTM'nin en öncelikli çalışma alanıdır. Bölgenin kamu hizmetlerine erişimde yaşadığı zorluklar, eğitim sistemindeki eşitsizlikler, eksiklikler ve ülkenin politik durumu Tarlabası'nda yaşayan çocukların yoksunluklarını artırıyor ve haklarına erişimini zorlaştırıyor. TTM bu amaçla çocukları güçlendiren ve haklarına erişimini destekleyen çalışmalar gerçekleştiriyor.

Zeytin Ağacı Derneği, bilinen ismiyle Small Projects Istanbul (SPI) Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde yerinden edilmiş, mülteci ve geçici koruma statüsündeki birey ve ailelere İstanbul'da yaşamlarını yeniden inşa sürecinde destek vermeyi ve mültecileri güçlendirmeyi amaçlayarak 2015 yılında kuruldu. Hem Fatih'teki toplum merkezinde hem de diğer servis sağlayıcılarla yaptığı işbirlikleri ile Suriye, Irak, Mısır ve Afganistan'dan göç eden mülteci topluluğunun ve topluluk üyelerinin hak ve hizmetlere erişimi, sosyal entegrasyona, geçim kaynaklarına erişimi ve sosyal katılımının güçlendirilmesi için çalışmalar yapıyor. 2020 yılı itibarıyla kurumun ulaştığı topluluk 400'e yakın çocuk ve gencin içinde yer aldığı 250'nin üzerinde Suriyeli aileden oluşuyor. SPI, servis ve programlarının tasarımı ve uygulanmasında yerinden edilmiş topluluk içinde yüksek risk altında bulunan çocuk, genç ve kadınların değişen ihtiyaç ve taleplerinin gözetilmesine ve aktif katılımlarına önem ve hassasiyetle yaklaşıyor.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	7
ÖZET	9
Araştırma bulgularından satırbaşları	11
YOLA ÇIKIŞ HİKAYEMİZ	12
ARKA PLAN	13
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	15
Kapsam	15
Kısıtlılıklar	16
Etik çerçeve	17
BULGULAR	18
Yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkı	18
Derinleşen yoksulluk	18
Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı	20
Emeğinin sömürsünden koruma ve çalışan çocukların durumu	21
Güvenli alan ve yaş ayrımcılığı	22
Yeterli yaşam standardına erişim hakkı	23
Eğitime erişim hakkı	24
Uzaktan eğitime erişim	25
Teknoloji ve donanımın eksiklikleri	25
EBA’da sunulan içeriklere dair konular	27
Öğretmenlerle etkileşimin sınırlı oluşu	27
Çocukların eğitime, okula ve EBA’ya yönelik motivasyonu	28
Bakımverenlerin eğitime destek vermede karşılaştıkları zorluklar	29
Okul arkadaşlarıyla etkileşimde zorluklar	30
Çocuklardan ve bakımverenlerden EBA’ya, eğitime ve okula ilişkin öneriler	30

Bilgi ve medyaya erişim hakkı	31
İnternete erişim ve kullanım amaçları	31
Bilgi kaynakları	32
Dinlenme, kendine ait zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkı	36
Arkadaşlarla iletişim imkanları	38
İzin günü ve dışarıda zaman geçirme	39
Evde zaman geçirme	40
Sağlık bakımı hizmetlerine erişim hakkı	43
Çocukların fiziksel iyi olma halleri	44
Çocukların akıl sağlığı destek ve hizmetlerine erişim hakkı	47
Çocukların toplumsal iyi olma hali	49
SONUÇ	50
ÖNERİLER	53
EKLER	58

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AÇSHB	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
BM	Birleşmiş Milletler
BM ÇHS	Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme
BM ÇHK	Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi
BSV	Başak Kültür ve Sanat Vakfı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
EBA	Eğitim Bilişim Ağı
ERG	Eğitim Reformu Girişimi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MEBİM	Milli Eğitim Bakanlığı İletişim Merkezi
SGD	Sulukule Gönüllüleri Derneği
SGDD	Sığınmacılar ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği
SPI	Small Projects Istanbul
TTM	Tarlabaşı Toplum Merkezi
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu United Nations International Children's Emergency Fund

ÖZET

İstanbul'un Farklı Yerleşimlerinde Çocukların Haklarına Erişimi Araştırması'nda, Covid-19 sürecinde risk altındaki ve kırılgan bölgelerdeki, diğer bir deyişle, özel koruma önlemleriyle desteklenmesi gereken çocukların¹ haklarına erişimine dair durum tespiti yapmak, hangi alanlarda haklara erişilemediğini ve bunun çocuklara etkisini ve alınması gereken kısa ve uzun vadeli önlemleri ortaya koymak amaçlandı.

Çocuk hakları alanında çalışan uzmanlar olarak kriz, afet gibi durumlardan her zaman en uzun süreli ve en çok etkilenen grubun çocuklar olduğunu ve benzer durumlarda en görünmez kılınan grupların başında çocukların geldiğini biliyoruz. Görüşülen çocukların da halihazırda çeşitli yoksunluk ve yoksulluklar yaşadıkları biliniyordu. Bu nedenle çocukların Covid-19 sürecinde ve sonrasında maruz kaldığı ya da kalabileceği olası hak ihlallerini tespit etmek, görünür kılmak ve yetkilileri harekete geçirmek için çalışmaya başladık.

Bu araştırmayı gerçekleştirirken en önemli motivasyonlarımızdan biri, toplumsal algıda güçsüz, mağdur, yardıma muhtaç ve edilgen olarak tasvir edilen çocukların aslında kendi yaşamlarının ve toplumun birer aktif öznesi olduklarını yeniden hatırlatmaktır. Dolayısıyla bu araştırma ile çocukların seslerini duymayı ve bu sesleri görünür kılmaya destek vermeyi hedefledik.

İzleme çalışması, uzun yıllardır İstanbul'un farklı bölgelerinde çocuklarla çalışan, çeşitli ve farklı dezavantajları olmakla birlikte hedef grupları birbirine benzeyen dört kurumun; Başak Kültür Sanat Vakfı (BSV), Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), Tarlabası Toplum Merkezi (TTM) ve Small Projects İstanbul (SPI) adıyla bilinen Zeytin Ağacı Derneği'nin işbirliği içinde tasarlandı ve Nisan-Temmuz 2020'de yürütüldü. Dört kurum Nisan 2020'de, bu izleme çalışması için Uluslararası İnsan Hakları Çerçevesine Uyumun İzlenmesi için Etkiniz AB Programı desteğiyle eşgüdümlü çalışmaya başladı.

İzleme çalışması telefon görüşmelerini içeren araştırma aşamasını, ön araştırma raporlarını, birinci ve ikinci görüşmelere ilişkin infografikleri, final raporunu, çocuk ve yetişkinlere yönelik hazırlanan web sitesini ve çocuklara yönelik hazırlanan raporu kapsıyor.

Yetişkin ve çocuklara yönelik final raporlarının Arapça, İngilizce ve Kürtçe çevirileri Temmuz 2020'de tamamlanacak. Son olarak, araştırmanın bulguları ve önerilerinin kamuoyu ve karar vericilere ulaşabilmesi için tüm çalışma görünür kılinarak savunusu yapılacak.

Araştırma sürecini takiben yetişkinler için www.covid19cocukhaklariizleme.org ve çocuklar için www.koronadacocukhaklari.org siteleri hazırlandı.

İki aşamadan oluşan araştırmada Nisan-Mayıs (ilk çeyrek) 2020'de, 123 çocuk ve 89

¹ BM ÇHK Madde 31'e ilişkin 17. genel yorumunda kız çocuklarını, yoksulluk içindeki çocukları, engelli çocukları, yerli halklara ve azınlıklara mensup çocukları, çatışma, insani ve doğal afet ortamlarındaki çocukları 'özel dikkat gerektiren çocuklar' olarak tanımlamıştır, raporda bu tanım 'özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar' olarak kullanılmıştır.

bakımverenle² birinci görüşmeler yapıldı. Mayıs 2020 sonunda birinci görüşme verilerine dayanarak kurumlar ayrı ayrı ön araştırma raporlarını yayınladı.³ Bu sürece paralel olarak tüm bulgulardan derlenen çocuk ve bakımveren infografikleri de ön araştırma raporlarını takiben yayınlandı.⁴

Çalışmanın ikinci aşamasında Mayıs (son çeyrek) 2020'de 122 çocuk ve 85 bakımverenle⁵ ikinci görüşmeler yapıldı. İzleme çalışmasının bir gereği olarak birinci ve ikinci görüşmelerde aynı çocuk ve bakımverenlerle görüşmek için azami çaba gösterildi. Okuduğunuz bu rapor birinci ve ikinci görüşme verilerinden derlenen bulgularla Haziran 2020'de ortak kaleme alındı.

Araştırmanın her iki aşamasında da çocuklara ve bakımverenlere yöneltilen sorularla, çocukların haklarına erişimine dair mevcut durumun ortaya koyulması amaçlandı.

Bu bağlamda Covid-19 sürecinde çocuklara; günlük yaşam pratiklerine, duygu durumlarına ve hayallerine dair sorular ile eğitime erişim, bilgi ve medyaya erişim ve oyun hakkı ile ilişkilendirilebilecek sorular soruldu. Bakımverenlere ise çocuklarının eğitim hakkına erişimleri, günlük yaşam pratikleri, kaygıları, talepleri, değişen ekonomik koşullar, sağlığa erişim ve bilgi ve medyaya erişim haklarıyla ilişkilendirilebilecek sorular yöneltildi.

Gerek ön araştırma raporunda gerekse bu raporda Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme'nin (BM ÇHS);

Madde 6 yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı,

Madde 17 zamanında, doğru ve anlaşılır bilgi ve medyaya erişim hakkı,

Madde 24 sağlık bakımı hizmetlerine erişim hakkı,

Madde 27 yeterli yaşama standardı ve bütünsel gelişim hakkı,

Madde 28-29-30 eğitime erişim hakkı,

Madde 31 dinlenme, kendine ait zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkına dair bulgulara yer verildi.

2 İzleme çalışmasında çocuğun bakımından birincil sorumlu olan kişiler bakımveren olarak tanımlanmış ve kullanılmıştır.

3 <http://covid19cocukhaklariizleme.org/yayinlar>

4 <http://covid19cocukhaklariizleme.org/yayinlar>

5 Görüşme yapılan hanelerdeki toplam çocuk sayısı 269'dur.

Araştırma bulgularından satırbaşları

Bulgular başlığı altında yukarıdaki haklara erişim ve yaşanan hak ihlalleri derinlemesine ele alındı. Ancak satırbaşlarına değinmek gerekirse; araştırmada görüşülen çocukların 18'i 3-5 yaş, 25'i 6-10 yaş, 55'i 11-14 yaş, 24'ü ise 16-18 yaşındaydı. Çocuklardan 36'sı Eğitim Bilişim Ağı'nı (EBA) her zaman takip ettiğini söylerken, 27 çocuk hiç takip etmediğini ifade etti. Okula devam eden 104 çocuktan 39'u Covid-19 sürecinde öğretmenleriyle hiç iletişim kurmadığını söyledi. Bu süreçte arkadaşlarıyla hiç iletişim kuramayan çocuk sayısı ise 23 idi. Görüşmelerde hem çocukların hem de bakımverenlerin Covid-19 süreci ile ilgili bilgiye erişimlerinde birincil kaynağın haberler başta olmak üzere televizyon olduğu tespit edildi. Çocukların 69'u, bakımverenlerin 61'i bu kanallardan bilgiye eriştiğini ifade etti.

Yaşam koşulları ve ekonomik koşullardaki değişim bakımverenlere yöneltilen sorular arasındaydı. Görüşülen 85 bakımverenden 50'si hanede işini kaybeden en az bir kişi olduğunu söyledi. 22 bakımveren gıda kolisi, 1000 TL'lik yardımdan⁶ ve/veya Askıda Fatura⁷ uygulamasından yararlandığını ancak bunlara rağmen ihtiyaçlarının devam ettiğini belirtti. Covid-19 pozitif durumunda evde karantina koşullarının mümkün olduğunu söyleyen 46 hane vardı.

Covid-19 sürecinde hastalıktan en az etkilenen grupta yer alan çocuklar, okulların uzaktan eğitime geçişi ve 20 yaş altı sokağa çıkma yasaklarıyla sürecin görünmezleri haline geldiler. Uzun süre evde kalan, süreci okuldan, sokaklardan, parklardan, arkadaş ve akranlarından uzakta geçiren çocuklar, haklarına erişim konusunda da pek çok engelle karşılaştı. Öneriler bölümünde ayrıntılarıyla değinildiği gibi, BM ÇHS'nin dört temel ilkesi (ayırım gözetmeme, yaşama, hayatta kalma ve gelişim, çocuğun öncelikli yararı ve katılım hakkı) ekseninde çocukları önceliğe alan ve hak temelli yaklaşıma duyulan ihtiyaç -daha önce olduğu gibi- Covid-19 sürecinde de devam etti. Bu sürecin devamında ve sonrasında alınacak önlemlerin, atılacak adımların tüm çocukların haklarına tam anlamıyla erişimini gözetecek, süreçte yaşanan hak ihlallerini telafi edecek nitelikte olmasını dileriz.

⁶ Covid-19 sürecinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının sosyal destek programı çerçevesinde verilen nakdi yardım.

⁷ Covid-19 sürecinde İstanbul Büyükşehir Belediyesinin su ve doğalgaz faturalarının ödenmesi için başlattığı dayanışma hareketi.

YOLA ÇIKIŞ HİKAYEMİZ

Bu izleme çalışmasıyla Covid-19 sürecinde özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların haklarına erişimine dair durum tespiti yapmayı, hangi alanlarda çocuk haklarının ihlal edildiğini, ihlallerin çocuklar üzerindeki etkisini ve alınması gereken önlemleri ortaya koymayı amaçladık.

Kriz, afet gibi durumlardan en uzun süreli ve en çok etkilenen grubun her zaman çocuklar olduğu biliniyor. Dahası, çocuklar bu ve benzer durumlarda en görünmez kılınan grupların başında geliyor. Bu nedenle, çocukların Covid-19 sürecinde ve sonrasında maruz kaldığı ya da kalabileceği olası hak ihlallerini tespit etmenin, görünür kılmanın ve yetkilileri harekete geçirmek için mevcut durumu anlatmanın çocuk hakları ve insan hakları alanında çalışan uzmanların sorumluluğunda olduğuna inanıyoruz.

Koronavirüsün Türkiye’de yayılmaya başlaması mevcut toplumsal eşitsizlikleri arttırdı. Covid-19 sürecinin ve sonrasında özellikle özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların halihazırda yaşadığı yoksunlukları daha da derinleştirecek olması, süreci ve sonrasında çocuk hakları bağlamında izlenmesi gereken bir dönem haline getirdi. Bu ihtiyaçtan hareketle, İstanbul’un farklı kırılganlıklara sahip mahallelerinde hizmet sağlayarak çocuk hakları savunuculuğu yapan Başak Kültür ve Sanat Vakfı (BSV), Sulukule Gönüllüleri Derneği (SGD), Small Projects İstanbul (SPI) ve Tarlabası Toplum Merkezi (TTM) olarak bir araya gelerek, birlikte çalıştığımız çocukların Covid-19 sürecini nasıl deneyimlediğini dinleme ve duyurma çabası içine girdik. Böylece Uluslararası İnsan Hakları Çerçevesine Uyumun İzlenmesi için Etkiniz AB Programı’nın da sağladığı destekle “Covid-19 sürecinde İstanbul’un Farklı Bölgelerinde Çocukların Haklarına Erişimi” çalışmasına başladık.

Toplumsal algıda güçsüz, mağdur ve yardıma muhtaç, edilgen biçimde tasvir edilen çocukların aslında kendi yaşamlarının ve toplumun birer aktif öznesi olduklarını görünür kılmak bu çalışmayı gerçekleştirmedeki temel motivasyonumuzdu. Buradan hareketle, izleme çalışmasının ilk hedefi olarak çocukların seslerini duymayı ve duyulmasını sağlamaya destek vermeyi belirledik. Bu amaçla çalışma kapsamında çocukların seslerini duyurabileceği dijital araçların da üretilmesine gayret ettik.

Umuyoruz ki bu rapor başta karar vericiler olmak üzere, çocuk hakları odaklı çalışmalar yürüten kurumlara ve kamuoyuna, Covid-19 sürecinde özel koruma önlemi ile desteklenmesi gereken gruplardaki çocukların durumuna ilişkin bir çerçeve sunar ve bu hedef grupların nasıl desteklenebileceğine dair atılacak adımlara ışık tutar.

ARKA PLAN

Aralık 2019'dan bu yana dünyaya büyük bir hızla yayılan koronavirüs, 10 Mart 2020'de açıklanan ilk Covid-19 pozitif vakası ile birlikte Türkiye'nin gündeminde geniş yer tutmaya başladı. Türkiye de salgının yayıldığı diğer birçok ülke gibi karantina sürecine geçti.

13 Mart 2020'de okulların geçici olarak kapatılmasını takiben 16-20 Mart haftası ara tatil olarak ilan edildi ve ilk etapta 23-27 Mart aralığında EBA aracılığıyla uzaktan eğitime başlanacağı duyuruldu.⁸ Uzaktan eğitim süresi iki kez uzatıldı.⁹ Bu süreç EBA TV kanalları (TRT EBA TV İlkokul, TRT EBA TV Ortaokul, TRT EBA TV Lise) ve internet sitesi aracılığıyla yürütüldü ve 19 Haziran günü uzaktan eğitimin tamamlanmasına karar verildi.¹⁰

Birkaç hafta süren “gönüllü karantina” uygulamasının ardından Covid-19 önlemleri kapsamında 3 Nisan 2020'de, 20 yaş altı için sokağa çıkma yasağı ilan edildi.¹¹ Ardından 10 Nisan 2020 itibarıyla 11 ve 12 Nisan haftasonu 15 büyükşehir ve Zonguldak'ta sokak çıkma yasağı ilan edildiği duyuruldu. Bu uygulama resmi tatilleri de içerek şekilde ve 30-31 Mayıs haftasonu da dahil sürdü. 1 Haziran itibarıyla uygulamaya konulan normalleşme planına göre 20 yaş altı sokağa çıkma yasağı 18 yaşa indirildi ve 0-18 yaş grubunun tamamı için çarşamba ve cuma günleri 14.00-20.00 saatlerinde sokağa çıkma yasağı uygulanmayacağı bildirildi. 10 Haziran itibarıyla ise ebeveynlerinin yanında olmak koşuluyla 0-18 yaş çocuklara sokağa çıkma yasağı tamamen kaldırıldı. Aynı zamanda şehirler arası seyahat sınırı da kaldırıldı.

Bu süreç kuşkusuz herkesi etkilediyse de haklarına erişimde çeşitli engel ve zorluklarla karşılaşan çocukları daha derinden etkiledi, yaşanan çocuk hakkı ihlallerine yenilerini ekledi. Virüsün çocuklar üzerindeki etkisinin yetişkinlere oranla çok daha düşük olduğunun açıklanması ise önlem, müdahale ve güçlenme açısından çocukları sürecin görünmezleri haline getirdi.

-
- 8 “Uzaktan Eğitimle İlgili Süreç Hafta İçi Simülasyonlarla Anlatılacak” başlıklı 14 Mart 2020 tarihli MEB haberi. Erişim tarihi: 08.05.2020. Erişim adresi:
- 9 “Uzaktan Eğitim 30 Nisan’a Kadar Devam Edecek” başlıklı 25 Mart 2020 MEB haberi. Erişim tarihi: 08.05.2020 Erişim adresi: <http://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-30-nisana-kadar-devam-edecek/haber/20585/tr> ve “Uzaktan Eğitim 31 Mayıs’a Kadar Devam Edecek” başlıklı 29 Nisan 2020 tarihli MEB haberi. Erişim tarihi 08.05.2020. Erişim adresi: <https://www.meb.gov.tr/uzaktan-egitim-31-mayisa-kadar-devam-edecek/haber/20803/tr>
- 10 “EBA TV'den eğitim 19 Haziran'a kadar sürecek” başlıklı 18 Mayıs 2020 tarihli Gazete Duvar haberi, Erişim tarihi: 15.06.2020, Erişim adresi: <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/05/18/eba-tvden-egitim-19-hazirana-kadar-surecek/>
- 11 “Erdoğan: 31 il araç giriş çıkışına kapatıldı, 20 yaş altına sokağa çıkma yasağı geldi” 3 Nisan 2020 tarihli Evrensel haberi, Erişim tarihi: 08.05.2020, Erişim adresi: https://www.evrensel.net/haber/401268/erdogan-31-il-arac-giris-cikisina-kapatildi-20-yas-altina-sokaga-cikma-yasagi-geldi?utm_source=anasayfa&utm_medium=manset&utm_campaign=haber&slide_order=01

Covid-19 sürecinden önce de Türkiye’de özel koruma önlemleriyle desteklenmesi gereken¹² çocukların haklarına erişimlerinde çeşitli zorluklar yaşıyordu. BM ÇHS’nin dört temel ilkesi (ayırım gözetmeme, çocuğun öncelikli yararı, katılımı ve yaşama, hayatta kalma ve gelişiminin desteklenmesi) ekseninde de pek çok hak ihlali söz konusuydu.

Örgün eğitime devam eden çocukların¹³ gündelik yaşamlarının en önemli parçası olan okulların kapatılarak uzaktan eğitime geçilmesiyle oluşan koşullar, materyal ve kaynak dağılımındaki eşitsizlikler ve Türkçe dil becerilerindeki farklılıklar bazı çocuklar için eğitim hakkına erişimi çok daha zor hale getirdi. Türkiye’deki eğitim sisteminin çok dilli ve kapsayıcı eğitim ilkeleriyle oluşturulmaması, anadili farklı (bu araştırma kapsamında Arapça ve Kürtçe) olan çocukları daha dezavantajlı kıldı.

UNICEF 3 Nisan 2020’de çocukların salgının tüm olumsuz etkilerinden korunması için altı temel ilkeye dayanan bir acil eylem planı yayınladı.

- 1) Çocukların sağlığı korunmalıdır.
- 2) Kırılgan durumdaki çocukların su, sanitasyon ve hijyen olanaklarına erişebilmesi sağlanmalıdır.
- 3) Çocukların öğrenmeye devam etmesi sağlanmalıdır.
- 4) Aileler çocuklarının ihtiyaçlarını karşılamaları ve onlara bakabilmeleri için desteklenmelidir.
- 5) Çocuklar şiddet, sömürü ve istismardan korunmalıdır.
- 6) Mülteci çocuklar, göçmen çocuklar ve çatışmadan etkilenen çocuklar korunmalıdır.¹⁴

Türkiye’de yaşanan süreç bir kere daha özel gereksinimli çocuklar, mülteci çocuklar, çalışmak zorunda kalan çocuklar, mevsimlik işçi çocuklar, kimliksiz çocuklar için kapsayıcı ve çocuğun öncelikli yararı ilkesince belirlenen bir çocuk politikasının gerekliliğinin ne kadar acil ve zorunlu olduğunu gözler önüne serdi.

¹² BM ÇHK Madde 31’e ilişkin 17. genel yorumunda kız çocuklarını, yoksulluk içindeki çocukları, engelli çocukları, yerli halklara ve azınlıklara mensup çocukları, çatışma, insani ve doğal afet ortamlarındaki çocukları ‘özel dikkat gerektiren çocuklar’ olarak tanımlamıştır, raporda bu tanım ‘özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar’ olarak kullanılmıştır.

¹³ 2018-19 verilerine göre, yükseköğretim öncesinde Türkiye’de örgün eğitimde 16 milyon 529 bin 169 öğrenci, açıköğretimde ise 1 milyon 579 bin 691 öğrenci bulunuyor.
Kaynak: <https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri-i/>

¹⁴ Protecting the most vulnerable children from the impact of coronavirus: An agenda for action, UNICEF, 03.04.2020. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/coronavirus/agenda-for-action> erişim tarihi: 15.06.2020

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Kapsam

Dört kurumun eşgüdümlü yürüttüğü bu araştırma iki aşamadan oluşuyor.

Araştırmanın ilk aşamasında Nisan-Mayıs (ilk çeyrek) 2020’de birinci görüşmeler yapıldı. Aynı ayrı kaleme alınan ön araştırma raporları¹⁵ ve bulguların toplu olarak sunulduğu infografikler mayıs ayı sonunda paylaşıldı.¹⁶ Okuduğunuz rapor ise birinci ve Mayıs (son çeyrek) 2020’de yapılan ikinci görüşmelerden sentezlendi.

Birinci aşamada 123 çocuk ve 89 bakımverenle, ikinci aşamada ise 122 çocuk ve 85 bakımverenle telefon aracılığıyla derinlemesine görüşmeler yapıldı.

Her iki aşamada da çocuklara ve bakımverenlere yöneltilen sorularda amaçlanan çocukların haklarına erişimine dair mevcut durumun ortaya koyulmasıydı. Bu bağlamda çocuklara Covid-19 sürecinde; günlük yaşam pratikleri, duygu durumları, hayalleri, eğitime erişim, bilgi ve medyaya erişim ve oyun hakkı ile ilişkilendirilebilecek sorular soruldu. Bakımverenlere ise çocuklarının eğitim hakkına erişimleri, günlük yaşam pratikleri, kaygıları, talepleri, değişen ekonomik koşullar, sağlığa erişim ve bilgi ve medyaya erişim haklarıyla ilişkilendirilebilecek sorular yöneltildi.

Araştırmanın ön ve final raporlarında BM ÇHS’nin;

Madde 6 yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı,

Madde 17 zamanında, doğru ve anlaşılır bilgi ve medyaya erişim hakkı,

Madde 24 sağlık bakımı hizmetlerine erişim hakkı,

Madde 27 yeterli yaşama standardı ve bütünsel gelişim hakkı,

Madde 28-29-30 eğitime erişim hakkı,

Madde 31 dinlenme, kendine ait zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkına dair bulgulara yer verildi.

Bulgular BM ÇHS’nin maddelerinde de tanımlanan ve dört temel ilke olarak ifade edilen *ayrım gözetmeme* (BM ÇHS Madde 2), *çocuğun öncelikli yararı* (BM ÇHS Madde 3), *katılımı* (BM ÇHS Madde 12) ve yaşama, hayatta kalma ve gelişiminin desteklenmesi (BM ÇHS Madde 6) ilkeleriyle ilişkilendirildi.

¹⁵ Covid-19’da Çocukların Haklarına Erişimi Raporlanıyor, Etkiniz duyurular, Erişim adresi: <https://etkiniz.eu/blog/istanbul-covid-cocuk-haklari/> erişim tarihi: 09.06.2020

¹⁶ Covid-19’da Çocukların Haklarına Erişimi Raporlanıyor, Etkiniz duyurular, Erişim adresi: <https://etkiniz.eu/blog/istanbul-covid-cocuk-haklari/> erişim tarihi: 09.06.2020

Sözü edilen dört temel ilkenin sözleşmedeki tüm hakların uygulanması için gerekli ilkeler olduğu göz önüne alınırsa her bir hak başlığına bu ilkeler ışığında bakmanın önemli ve öncelikli olduğunu düşünüyoruz.

Ayrıca gerek insan haklarının gerekse çocuk haklarının bölünemeyeceği ve birbirinden ayrı düşünülemeyeceğinden hareketle tüm hakların her zaman ve herkes için yaşama geçmesinin vazgeçilemez bir temel yaklaşım olduğunu vurgulamalıyız.

BM ÇHS'nin 4. maddesinde de tanımlandığı gibi, devletler bu sözleşmenin gerekliliklerini yerine getirmek için söz vermiştir, eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde gereken önlemleri alırlar. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesi gereği de bu sözleşme bağlayıcıdır.

Araştırmada veriler niteliksel analize uygun bir şekilde derinlemesine görüşmeler yoluyla toplandı. Görüşmelerin tamamı telefonla yapıldı. Çocuklarla görüşmeleri yapan kişilerin doğrudan çocuklarla ilişkilenen, birlikte atölye yürüten ve çocuklarla birebir tanışıklığı olan kişiler olmasına özen gösterildi. Görüşmeye başlamadan önce, görüşmenin amacı anlatılarak sözlü izin ve onay alındı. Araştırmanın her iki aşamasında da sorular, çalışmayı eşgüdüm içinde yürüten dört kurum tarafından çocuklar ve bakımverenler için ayrı ayrı hazırlandı. Görüşmeler EK 1 ve EK 2'de sunulan çerçeve dahilinde gerçekleştirildi.

Kısıtlılıklar

Araştırmanın en belirgin kısıtı, görüşmelerin Covid-19 süreci nedeniyle telefonla yapılması ve buna ek olarak telefona erişme imkanı olmayan kitlenin bilgilerinin kapsam dışında kalmasıdır.

Görüşülen hanelerin çoğunlukla kalabalık olması, tüm aile bireylerinin çoğunlukla aynı oda içinde yaşaması ve çocukların ev içinde özel alana erişme imkanının olmaması gibi nedenlerle çocuklarla bakımverenlerinin yanındayken konuşuldu ve bu durumun çocukların yanıtlarını etkileme olasılığı bulunuyor. Bunun yanı sıra gelişimsel olarak sözel ifade becerileri henüz tam olarak gelişmemiş olan çocuklarla telefonda iletişim zor olduğu için okul öncesi yaş grubuna da erişim kısıtlı oldu.

Görüşülen ve örgün eğitim yaş aralığı içinde olan çocukların pek çoğu okullaşmış çocuklardı. Ancak belirtmemiz gerekir ki, kurumların birlikte çalıştıkları çocuk grupları içinde ekonomik yetersizlik, dışlanma, kapsayıcı eğitim koşullarının sağlanmaması gibi sebepler nedeniyle okullaşamama hâlâ önemli ve öncelikli sorun alanlarından biridir.

Bu ortaklaşan kısıtlara ek olarak TTM'nin birlikte çalıştığı gruplardan biri olan Domların Mart 2020 sonunda mevsimlik tarım göçü nedeniyle izin alarak mahalleden ayrıldığı öğrenildi.¹⁷ Daimi bir telefon hatlarının olmaması bu gruba erişimin önünde engel oluşturdu.

17 30 Mart 2020'de Beyoğlu, Tarla başı, Çukur Mahallesi Muhtarı'yla yapılan görüşme.

SPI'nın hedef grubunun tamamının mülteci olması nedeniyle bakımveren görüşmeleri Arapça, çocuk görüşmeleri Türkçe yapıldı.

Nihayet, bu bulguların temsili olmayan bir grupta yapıldığı, çeşitli engel gruplarından çocukların ve çalışan çocukların deneyimine yeterince yer vermediği de unutulmamalıdır.

Etik çerçeve

Bu araştırmayı gerçekleştirirken, çocuklarla yürüttüğümüz bütün çalışmalarda olduğu gibi, bu çalışmada da BM ÇHS başta olmak üzere ulusal ve uluslararası insan hakları standartlarını temel aldık. Araştırma sürecinde, mevcut olağanüstü hal gereği etik kurul onayı alınmadı.

Bununla birlikte, çocukların olası risklerden korunması ve yürütülen çalışmalarda tüm haklarının yaşama geçmesi için azami çaba gösterdik.

Araştırmanın etik çerçevesini oluştururken BM ÇHS'nin dört temel ilkesi ve Amerikan Psikoloji Derneği'nin (American Psychological Association-APA) çocuk katılımcılarla yürütülecek çalışmalar için hazırladığı etik ilkeleri dikkate aldık. Bu ilkeler; zarardan koruma ve yarar sağlama (Beneficence and Nonmaleficence), bilgilendirme ve onay (Fidelity and Responsibility), doğruluk (Integrity), adalet-hakkaniyet (Justice) ve insan hakları ve onuruna saygıdır (Respect for People's Rights and Dignity).¹⁸ Bu ilkelere ek olarak Çocuk Gelişimi Araştırmaları Topluluğu'nun (Society for research in child development-SRCD) aile onayı ve anonimliği de içeren 16 maddelik etik kurallarından¹⁹ da yararlandık.

Zarar vermeme ilkesi gereğince, katılımcıların travmalarını tetikleyecek veya şiddet deneyimlerini çağrıştıracak soruları, çocukların ailelerinin yanında yanıtlamakta zorlanacağı soruları (şiddet, olumsuz deneyimler gibi) araştırma kapsamı dışında bırakmayı tercih ettik. Önümüze koyduğumuz etik ilkelerin özellikle Çocuklarla İlgili ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallar'da tanımlanan üç temel etik ilke olan saygı, yarar ve adalet ilkesiyle örtüşmesine özen gösterdik.²⁰

Gizlilik ilkesi doğrultusunda, katılımcıların kimlik ve iletişim bilgilerinin raporu hazırlayan kurumlarda saklı olduğunu, dolayısıyla, rapor boyunca herhangi bir katılımcının kimliğini belli edecek hiçbir alıntıya yer verilmediğini de vurgulayalım.

18 "Ethical Principles Of Psychologists And Code Of Conduct", American Psychological Assotiation, (2017). Erişim adresi: <https://www.apa.org/ethics/code/ethics-code-2017.pdf>

19 "Ethical Standards for Research with Children", Society for Research in Child Development, (2007). Erişim adresi: <https://www.srkd.org/about-us/ethical-standards-research-children>

20 Çocuklarla İlgili ve Çocuklarla Birlikte Yapılan Araştırmalarda Gözetilecek Etik Kurallar (Ethical Research Involving Children), A.Graham, M. Powell, N. Taylor, D. Anderson, R.Fitzgerald, UNICEF Office of Research - Innocenti. 2013 Çev. Uluslararası Çocuk Merkezi. Erişim adresi: https://childethics.com/wp-content/uploads/2016/09/ERIC_Turkish.pdf Erişim tarihi: 09.06.2020

BULGULAR

Araştırma sonucunda ortaya çıkan veri ve gözlemlere göre, Mart 2020'den bu yana devam eden Covid-19 sürecinde, salgının yayılmasına karşı alınan önlemler ile özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların haklarına erişim kapasiteleri arasında çok yönlü bir ilişki var. Bulaşıcı hastalıklara daha açık olan kırılgan mahallelerde yaşayan çocuklar Covid-19 önlemleri için gerekli tedbirleri almakta zorlanıyorlar, tedbirleri alabildikleri durumlarda ise zaten erişmekte zorlandıkları bazı haklarına erişim imkanları daha da azalıyor.

Bu nedenle bu çalışmada, Covid-19 sürecinin özel koruma ile desteklenmesi gereken çocuklar tarafından nasıl yaşandığı, ev içi imkansızlıklar nedeniyle uzaktan eğitime erişimlerinin önünde bir engel olup olmadığı, bu süreçte doğru ve güvenli bilgiye erişip erişemedikleri, günlük işlerle geçinen hanelerin yaşadıkları ekonomik kayıpların çocukların kısa ve uzun vadede yaşama ve gelişimlerini nasıl etkileyeceği, evde kalma sürecinin kız ve oğlan çocuklar tarafından nasıl deneyimlendiği, uzaktan eğitim sürecinin çocukların okulla ilişkilerini nasıl etkilediği ve sağlık haklarına erişimde bir sıkıntı yaşayıp yaşamadıkları irdelendi.

Yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkı

Covid-19 sürecinde çocukların hem ekonomik yoksunluklardan hem de eğitimden, arkadaş çevresinden, sosyal yaşamdan uzak kalmalarının gelişimleri üzerindeki kısa ve uzun vadeli etkileri izlenmesi ve desteklenmesi gereken önemli bir nokta olarak karşımıza çıktı.

BM ÇHS Madde 6'da "çocuğun yaşaması, hayatta kalması ve her alanda desteklenmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, önlemlerin alınması ve çocuğun her türlü zarardan korunması ve gelişimi için azami çabanın gösterilmesi" şeklinde tanımlanan²¹ *yaşama, hayatta kalma ve gelişim ilkesi* bağlamındaki soruları görüşmelerde bakımverenlere yönelttik. Ailenin ekonomik durumu, salgının yaşam koşullarında yarattığı değişimler ve bu süreçte sağlanan yardımlara erişimleri hakkında sorular sorduk. Bakımverenler aracılığıyla çocukların ve ailenin diğer bireylerinin durumlarını anlamaya çalıştık. Ancak bununla birlikte çocukların bu başlık altında ele alınabilecek ifadelerine de yer verdik.

Derinleşen yoksulluk

Covid-19 süreci, düzenli gelir getirmeyen, gündelik, güvencesiz ve kayıtdışı çalışanların bulunduğu hanelerde çok daha yıkıcı etkilere yol açtı. Günübirlik işlerle ancak o günün ihtiyaçlarını giderebilen hanelerde stres ve kaygının arttığı görüldü. Araştırmada gördüğümüz ailelerin neredeyse hiçbiri süreç öncesi de ekonomik açıdan rahatça yaşayamıyordu, dolayısıyla sürecin olumsuz etkileri ilk günden itibaren bu hanelerde hissedilmeye başlandı.

21 BM ÇHS Madde 6

1. Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler.

2. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.

Birinci görüşmelerde, Covid-19 sürecinin önlemleri arasında bulunan evde kalma zorunluluğunun görüşme yapılan hanelerde gelir kaybına yol açtığı tespit edildi. Keza ikinci görüşmelerde de gelir kaybı yaşayan hane sayısında artış gözlemlendi. Birinci görüşmelerde 89 bakımverenden 29'u işini kaybettiğini ifade ederken, ikinci görüşmelerde 85 bakımverenden 50'si işini kaybettiğini söyledi. Ayrıca yapılan son görüşmelerde bakımverenler arasında gıda temin etmekte zorlandığını dile getirenler de oldu.

Bizimle görüşlerini paylaşan 85 bakımverenin hanede sorumlu olduğu çocuk sayısının 269 oluşu, bu kısıtlı ve temsili olmayan grupta bile ne kadar çok sayıda çocuğun sürecin ekonomik sonuçlarından etkilendiğini gösteriyor. Küresel çapta yapılan araştırmalar da bu veriyi teyit edecek şekilde, aileleri Covid-19 sürecinin mali etkilerinden korumak için acilen önlem alınmadığı takdirde, düşük ve orta gelirli ülkelerde yoksulluk sınırı altında yaşayan çocukların toplam sayısının yıl sonu itibarıyla 672 milyona ulaşabileceğini söylüyor.²² "Ailelerin yaşadığı mali sıkıntının boyutları ve derinliği, çocuk yoksulluğunu azaltmak için yıllardır kaydedilen ilerlemeyi tersine çevirebilecek ve çocukları temel hizmetlerden yoksun bırakabilecek bir tehdit niteliğinde."²³

Süreçte işini kaybetmeyen bakımverenlerin sayısı yalnızca 11, ücretli izne ayrılanlar ise yalnızca 3. Ön araştırma raporlarına veri sağlayan görüşmelerden sonra hanelerin gelirinin azaldığı, kira ve fatura ödemelerin haneler için giderek zorlaştığı da tespitler arasında yer alıyor. Birçok bakımveren ikinci görüşmelerde kira ve faturalarını öderken zorluk çektiklerinden ya da bir sonraki ay ödeyememe kaygısı duyduklarından söz etti. Ayrıca "aç kalma" ihtimalinin de bakımverenleri korkuttuğu görüldü.

"Bu durumdan çok korkuyoruz, eğer devam ederse, evde bir parça ekmek kalmayacak."
(3 çocuk annesi)

"Sözün bittiği yer, ne diyeyim ki eşim çalışmıyor, çok sıkıntılar yaşadık hatta geçen gün oğlumun öğretmenine söyledim, çok utandım ama inanın başka çarem kalmadı. Halamı arayıp çok zor durumdayım bu sene fitreni bize ver dedim, o da çıkartıp 25 lira verdi ama yine de aldım, ne yapayım, en azından ekmek parası yaparım dedim, çok zor."
(2 çocuk annesi)

"Evde çalışan yok. Sizin gönderdiğiniz erzak ile idare ettik. Onlar da bitti." (3 çocuk babası)

²² "Çocuk Yoksulluğu Artabilir" UNICEF Haberler, 28.Mayıs.2020 https://www.unicefturk.org/yazi/covid19_yoksulluk_erisim_tarihi:09.06.2020

²³ "Çocuk Yoksulluğu Artabilir" UNICEF Haberler, 28.Mayıs.2020 https://www.unicefturk.org/yazi/covid19_yoksulluk_erisim_tarihi:09.06.2020

Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı

Yaşanan gelir kayıpları haneleri sosyal yardım başvurularına yönlendirdi. Süreçte yardım alıp almadıklarına ve alıyorsa yardımın kapsamına ilişkin soruya; görüştüğümüz 85 bakımverenden 42'si belediye, kaymakamlık, muhtarlık vb. kurumlardan gıda kolisi yardımı aldığını; 16'sı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının 1000 TL'lik sosyal destek programından yararlandığını belirterek yanıt verdi. 19 bakımveren ise başvuruda bulunduğunu ancak herhangi bir yardım/destek alamadığını söyledi.

“Faturalar geliyor, birikiyor. Dün Suriyelilerden duydum kaymakamlıkta bir yer yardım yapıyormuş. Gittim ama kapıdan bile almadılar zaten. Eylülde bakacağız dediler. Bari faturaları ödeyin dedim, onu da engellilere mi, birine yapıyorlarmış. Kayıt bile almadılar, döndüm.” (3 çocuk annesi)

“Hiçbir yerden doğru düzgün yardım alamadık. En son muhtara koli gelmiş, zor durumda olduğumuzu söyledim, sadece ondan bir koli gıda aldım.” (2 çocuk annesi)

Buna ek olarak 19 bakımveren ise gıda kolisi, sosyal yardım programı ve/veya İstanbul Büyükşehir Belediyesinin Askıda Fatura uygulamasından yararlandığı, ancak ekonomik ihtiyaçlarının devam ettiği bilgisini paylaştı.

“Aldık 1000'lik yardımı ama bitti, üç çocukla bu şekilde kira ödeyip bir de market alışverişi yapmamıza imkân yok. Çalışamayacaksak köye gideriz.” (3 çocuk annesi)

“İBB'den kart ve koli yardımı aldık. Devletin verdiği 1000 lira çıktı bir de... Hiç yoktan iyi ama bunlar da yetersiz çalışmayan, kiracı olan kişi için.” (3 çocuk annesi)

“Fatura konusunda yardımcı olabilirdi, kira konusunda yardımcı olabilirdi. 1000 lira kime yetecek, sağolsunlar yine yardım ettiler ama daha fazlası olabilirdi. Devlet vatandaşı için daha fazlasını yapabiliirdi. Ama normal zamanda da zaten yardımcı olmuyorlar ki şimdi olsunlar.” (3 çocuk annesi)

Çalışmayı yürüten kurumlardan biri olan SPI'nın birlikte çalıştığı mülteci bakımverenlerin bazıları ise belediyenin faturaların ödenmesi için paylaştığı linkten (Askıda Fatura uygulaması) bahsetti ancak faturaların kendi üstlerine olmaması ve formları Türkçe doldurmakta zorlanmaları nedeniyle uygulamadan yararlanamadıklarını söyledi.

Bazı aileler kira için bir defaya mahsus yardım aldıklarını, bazılarıysa ev sahipleriyle anlaşarak kirayı kısa süreli erteleyebildiklerini ancak borcun birikmesinden korktuklarını dile getirdi. 85 bakımverenden 7'si ise bu süreçte ev sahiplerinin kira almadığını ve bu desteğin kendilerini çok rahatlatıldığını söyledi.

Yardımlara erişim konusunda teknik sıkıntılar yaşandığı da görüldü. Görüşülen hanelerin yarısından azında evde internet bağlantısı bulunması çevrimiçi bir yardım başvurusuna erişimin önünde de engeller olduğunu gösterdi. Bakımverenler bu süreçte komşularından, tanıdıklarından destek istediklerini ifade etti.

Emeğinin sömürsünden koruma ve çalışan çocukların durumu

İkinci görüşmelerin yapıldığı mayıs ayının son çeyreği itibariyle hanede çalışan bazı kişilerin işe dönmeye başladığı ya da haziran ayı başında dönmeyi umdukları bakımverenler tarafından ifade edildi. Ailelerin zorlu geçim koşulları çocuklarla yapılan görüşmelerde öncelikli konu olmasa da çocuklara sihirli bir değnekleri olsa neyi değiştirecekleri sorulduğunda birçok çocuğun hanenin geçim koşullarını değiştirmek ve erişimlerinin kısıtlı olduğu teknolojik araçlara ulaşmak istediği görüldü. Çocuklardan biri “hayattan parayı kaldıracağını ve böylece herkesi ne isterse alabilecek hale getireceğini”, bir diğeri “herkesin eşit para almasını sağlayacağını”, bir diğeryse “fakirlere yardım edeceğini” belirtti. Hayatını, evini ve odasını değiştirmek istediğini, bilgisayar, telefon veya oyuncak almak istediğini belirten çocuklar da vardı.

“Babam daha çok kazansın isterdim ama çok da yorulmasın.” (8 yaş)

“Bizim gibi hep çalışmak zorunda kalanlara yardım edebilmek isterdim.” (17 yaş)

“Benim vicdanım var zenginden alıp fakire verirdim. Zengin fakir olsaydı, fakir de zengin olsaydı bu süreçte. Anlasalardı fakir olmayı, fakirken birini kaybetmeyi.” (16 yaş)

“Dışardaymış gibi hissedeceğim bir ev hayal ediyorum.” (12 yaş)

Görüşmelerde süreç öncesinde çalışmak zorunda olan çocuklara işleri bakımından durumları soruldu. Çocuklardan yedisi Covid-19 süreci öncesinde çalıştıklarını, sürecin başlangıcından sonra işlerinin durduğunu dile getirdi.

“Kuzenim pastane açmıştı Beylikdüzü’nde. Oraya gidip geliyordum ilk başlarda. Şimdi iş yok zaten, Fatih’teyim o yüzden.” (16 yaş)

“Gelir azaldı tabii, ben çalışıyorum bir de babam çalışıyor evde. Dört kardeşiz, diğerleri ufak daha. Babam çalışmıyor şu an, ben çıkıyorum kağıt toplamaya ama düzenli çıkamıyorum artık. Sokağa çıkmak yasakken çıkmıyorum. Ceza alsak ne yapacağız? Ama evde kalsak ne yapacağız belli değil.” (17 yaş)

SGD ve BSV tarafından görüşülen oğlan çocuklarından ikisi ise kısıtlamalara rağmen çalışmaya devam ettiğini ifade etti.

“İzin aldı babam, motorla sipariş götürebiliyorum” (16 yaş)

Yeterli önlemler alınmadan çalışmak ve haneye para getirmek zorunda kalan çocukların yaşam, hayatta kalma ve gelişim bağlamında güvenli alan hakkı ihlal ediliyor. Diğer yandan bakımverenlerin de kendilerinin ve çocuklarının refahını ekonomik zorluklar nedeniyle sağlayamadıkları görülüyor.

TTM'nin birlikte çalıştığı gruplar içinde yer alan Domlar ile araştırmanın kısıtlılıkları bölümünde de ifade edildiği gibi görüşülemedi. Mart ayı itibarıyla mevsimlik tarım göçüne katılmak için İstanbul'dan ayrılan ailelerin ve çocukların Covid-19 sürecini ne koşullarda yaşadığına, çocukların ne koşullarda çalışmak ve yaşamak zorunda kaldığına dair bir veri ne yazık ki toplanamadı. Alanda çalışan kurumların da ifade ettiği gibi, bu erken göç çocukların mevsimlik tarım alanlarındaki elverişsiz şartlarda daha uzun süre kalmaları anlamına geliyor.²⁴⁻²⁵

Süreç boyunca görüşülen anneler ev içi sorumluluklarının çok arttığından ve kendilerine vakit ayırmakta zorlandıklarından söz etti. Buna paralel olarak kız çocukların oğlan çocuklara kıyasla ev içinde yükleri artarken, oğlan çocukların çalışmaya devam etmesi gerektiği, kısıtlamaların kalkmasını çalışmaya başlamak için yeterli gördükleri gözlemlendi. Bu noktada toplumsal cinsiyete dayalı eşit olmayan işbölümünün, anne ve baba rolleri üzerinden tekrar üretildiği, daha da derinleştiği ve hatta çocuklar üzerinde de etkisinin görüldüğü söylenebilir.

“Kahvede çalışıyordum. Şimdi çalışmıyorum. Yasak kalsın çalışacağım.” (15 yaş)

Güvenli alan ve yaş ayrımcılığı

Hem çocuklar hem de bakımverenler evlerin küçük ve kalabalık oluşu ve gelişimlerini destekleyecek materyal ve teknolojik yetersizlikler nedeniyle süreçte evde çok sıkıldıklarını ifade etti. Tam da bu nedenle birinci ve ikinci görüşmelerin arasında, izin günleri dışında da sokağa çıkan çocuk sayısının arttığı ortaya çıktı. Görüşme yapılan 122 çocuktan 45'i izin günleri dışında da sokağa çıktığını ve kendi mahallerinde sokakta olmayı önemli bir risk olarak görmediklerini belirtti. Oysa görüşmelere katılan çocukların çoğunun yaşam alanları dar ve kalabalık sokaklardan oluşuyor. Bu durum çocukların önlem almaksızın, güvenli alandan uzak, risk altında olduğunu gösteriyor. Dışarıya çıktığını dile getiren çocukların bir kısmı market alışverişi yapmak, küçük kardeşleriyle ilgilenmek, sokakta oynamak, hava almak gibi gerekçeler gösterdi. Arkadaşlarıyla çok sınırlı iletişim kuran, ev içinde kapsayıcı bir eğitime ve gelişimini destekleyecek yeterli koşullara ulaşamayan çocukların önemli bir kısmı kısıtlamalara ve risklere rağmen dışarıda olmayı bir ferahlama, rahatlama alanı olarak görüyordu.

“Sabahtan akşama kadar sokaktayım. Zabıtalara görüyorlar, evine git, diyorlar. Ben de 10 dakika sonra dışarı geri çıkıyorum.” (15 yaş)

“Çok fazla hareketsiz kalıyoruz, dışarıya çıkmak, hareket etmek iyi geliyor yoksa obez olacağız.” (12 yaş)

²⁴ Covid-19 Salgınında Mevsimlik Tarımda Çalışan Ailelerin ve Çocukların Korunması, Hayata Destek Bülten, 22.04.2020 Erişim adresi: <https://www.hayatadestek.org/bulten/covid-19-salginiinda-mevsimlik-tarimda-calisan-ailelerin-ve-cocuklarin-korunmasi/> Erişim tarihi: 09.06.2020

²⁵ Virüs mü, Yoksulluk mu? - Korona Virüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkisi, Kalkınma Atölyesi, 01.05.2020, Erişim adresi: <http://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Raporlar/TURKCE/Virus%20mu%20yoksulluk%20mu.pdf> Erişim tarihi: 30.06.2020

“Bir tane büyük camımız var, o da arka tarafa bakıyor. Sokağa baksa daha güzel olurdu, camdan da görebilirdim insanları.” (11 yaş)

“Kardeşlerimle de çıkıyorum, bazen yalnız başıma çıkıyorum. Scooter sürüyorum, top oynuyoruz, ebelemeç oynuyoruz.” (10 yaş)

Yapılan görüşmelerde edindiğimiz bilgiler gösterdi ki, çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişim haklarına erişimleri bağlamında engeller ve uzun süreye yayılabilecek, derinleşebilecek sıkıntılar ve sorunlar bulunuyordu. Buna ek olarak çocukların dinleme, oyun ve serbest zaman haklarının bu süreçte nasıl engellendiğine dair bulgular ilgili bölümde paylaşıldı.

Covid 19 sürecinde dünyanın pek çok ülkesinde de olduğu gibi Türkiye’de de çocuklar 65 yaş üzeri ve 18-20 yaş arası bireylerle birlikte sokağa çıkma yasağı uygulamalarından etkilenecek yaş ayrımcılığına maruz kaldılar.²⁶

Yeterli yaşam standardına erişim hakkı

Ancak sorunun Covid-19 süreciyle sınırlı olmadığı aşikârdır. Yukarıda ortaya konan tablo, hanede yaşayan çocukların ve yetişkinlerin sağlıklı gıda, temel hijyen malzemeleri, barınma gibi ihtiyaçlarını süreç sonrasında da nasıl karşılayacaklarına dair haklı kaygıları olduğunu gösteriyor. Süreçte yapılan araştırmaların da ortaya koyduğu gibi salgın kaynaklı işsizliğin ve ekonomik güvencesizliğin çocuk işçi sayısını, çocukluk çağı ihmal ve istismarını, ergenlikte hamilelik riskini ve zorla evlendirilen çocuk oranını artırabileceği düşünülüyor.²⁷

Temel ihtiyaçlara erişilememesinin orta ve uzun vadede çocukların psiko-sosyal gelişimlerine, yaşam koşullarına, çocuk işçi olarak çalıştırılmalarına, okula devam durumlarına etkisinin izlenmesi, önleyici ve destekleyici tedbirlerin alınması bu süreç sonrası atılacak kritik adımlar arasında olmalı. Vurgulamak gerekir ki, çocuğun gelişimini gözetmek onu yalnızca geleceğe hazırlamak değil, bugünkü potansiyelini açığa çıkartabileceği, şimdiki yaşamı için en elverişli koşulları yaratmaktır. Bu başlıkta söz edilen BM ÇHS Madde 6’nın dört temel ilkedden biri olduğu akılda tutulmalı ve sözleşmede tanımlanan tüm hakların uygulamasında diğer üç ilkeyle birlikte yol gösterici olduğu unutulmamalıdır.

²⁶ Eliminating age discrimination from lockdown curfews, 10.06.2020, Erişim adresi: <https://home.crin.org/readlistenwatch/stories/eliminating-age-discrimination-lockdown-curfews> Erişim tarihi: 01.07.2020

²⁷ Covid-19 Pandemisinin Çocuklara Yıkıcı Etkileri, Terrabayt, 19.05.2020, erişim adresi: <https://terrabayt.com/yasam/covid-19-pandemisinin-cocuklara-yikici-etkisi/> erişim tarihi: 09.06.2020

Eğitime erişim hakkı

BM ÇHS tüm çocukların eşit, ücretsiz ve nitelikli eğitime erişim hakkı olduğunu vurguluyor ve taraf devletlerin çocukların okula düzenli devam etmesini sağlama ve okul terklerini azaltma konusundaki sorumluluklarının altını çiziyor.²⁸ Sözleşme ayrıca eğitim aracılığıyla çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin, insan haklarına, kendinin ve başkalarının kültürüne, diline ve değerlerine, farklılıklara ve doğaya saygısının geliştirilmesi gerektiğini belirtiyor.²⁹ Sözleşme ayrıca tüm çocukların kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma haklarının yaşama geçmesini garanti altına alıyor.³⁰

Covid-19 sürecinde gerçekleşen örgün eğitim uygulamalarını değerlendirmek ve ihtiyaçlara uygun biçimde geliştirmek BM ÇHS'ye taraf olan Türkiye'de çocukların eğitim hakkının gerçekleşmesi açısından önemlidir. Covid-19 sürecinde alınan önlemler kapsamında, 16 Mart 2020'den itibaren okullarda yapılan eğitime ara verildi. Yaklaşık 17,5

28 BM ÇHS Madde 28

Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler ve bu hakkın fırsat eşitliği temeli üzerinde tedricen gerçekleştirilmesi görüşüyle özellikle:

İlköğretimi herkes için zorunlu ve parasız hale getirirler;

Ortaöğretim sistemlerinin genel olduğu kadar mesleki nitelikte de olmak üzere çeşitli biçimlerde örgütlenmesini teşvik ederler ve bunların tüm çocuklara açık olmasını sağlarlar ve gerekli durumlarda mali yardım yapılması ve öğretimi parasız kılmak gibi uygun önlemleri alırlar;

Uygun bütün araçları kullanarak, yüksek öğretimi yetenekleri doğrultusunda herkese açık hale getirirler;

Eğitim ve meslek seçimine ilişkin bilgi ve rehberliği bütün çocuklar için elde edilir hale getirirler;

Okullarda düzenli biçimde devamların sağlanması ve okulu terketme oranlarının düşürülmesi için önlem alırlar.

Taraf Devletler, okul disiplininin çocuğun insan olarak taşıdığı saygınlıkla bağdaşır biçimde ve bu Sözleşme'ye uygun olarak yürütülmesinin sağlanması amacıyla gerekli olan tüm önlemleri alırlar.

Taraf Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle gözönünde tutulur.

29 BM ÇHS Madde 29

1. Taraf Devletler çocuk eğitiminin aşağıdaki amaçlara yönelik olmasını kabul ederler:

A. Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi;

B. İnsan haklarına ve temel özgürlüklere, Birleşmiş Milletler Andlaşmasında benimsenen ilkelere saygısının geliştirilmesi;

C. Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi;

D. Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması;

E. Doğal çevreye saygısının geliştirilmesi.

2. Bu maddenin veya 28'inci maddenin hiçbir hükmü gerçek ve tüzel kişilerin öğretim kurumları kurmak ve yönetmek özgürlüğüne, bu maddenin 1 inci fıkrasında belirtilen ilkelere saygı gösterilmesi ve bu kurumlarda yapılan eğitimin Devlet tarafından konulmuş olan asgari kurallara uygun olması koşuluyla, aykırı sayılacak biçimde yorumlanmayacaktır.

(Türkiye Sözleşme'yi onaylarken 29. maddeye çekince koymuştur.)

30 BM ÇHS Madde 30

Soya, dine ya da dile dayalı azınlıkların ya da yerli halkların var olduğu Devletlerde, böyle bir azınlığa mensup olan ya da yerli halktan olan çocuk, ait olduğu azınlık topluluğunun diğer üyeleri ile birlikte kendi kültüründen yararlanma, kendi dinine inanma ve uygulama ve kendi dilini kullanma hakkından yoksun bırakılamaz.

(Türkiye Sözleşme'yi onaylarken 29. maddeye çekince koymuştur.)

milyon öğrencinin³¹ dahil olduğu örgün eğitim 23 Mart 2020'den itibaren her düzeyde EBA üzerinden uzaktan sürdürüldü. Uzaktan eğitim süreci EBA internet sitesi , TRT EBA TV kanalları ve TRT İzle uygulaması üzerinden takip edilebiliyordu. MEBİM Çağrı Merkezi uzaktan eğitime destek veriyor ve tüm operatörler EBA'ya ücretsiz erişim sunuyordu. Suriyeli ve diğer mülteci öğrenciler³² için sunulan Türkçeyi geliştirme odaklı 'uyum sınıfları' desteği de ikinci haftadan itibaren EBA'da sunulmaya başlandı.

Araştırma çerçevesinde eğitim sistemine dahil olan ve İstanbul'un farklı yerlerinde yaşayan çocuklar Nisan ve Mayıs 2020 döneminde yapılan iki ayrı görüşmede uzaktan eğitim deneyimlerini paylaştılar. Çocuklarla ve bakımverenleriyle yapılan görüşmeler uzaktan eğitim süreci devam ederken bazı çocukların ve bakımverenlerin sürece dair çeşitli zorluklar yaşadığını ortaya koyuyor.

Uzaktan eğitime erişim

İlk görüşmelerde çalışmaya katılarak görüşlerini paylaşan çocukların 39'u her zaman, 22'si arada sırada, 33'ü ise hiçbir zaman uzaktan eğitime erişemediğini belirtti. İkinci görüşmelerde uzaktan eğitimi takibi bıraktığını söyleyen çocukların yanısıra uzaktan eğitime ilişkin yaşadıkları bazı sorunları çözerek eğitime erişim sağladığını belirten çocuklar da bulunuyordu. Ancak Tarlabası'nda yaşayan Suriyeli Domlar gibi, Covid-19 sürecinden önce de dil bariyeri, çocuk işçiliği, ayrımcılık gibi çeşitli nedenlerle okullaşmada ya da okula devam etmede sıkıntı yaşayan çocukların uzaktan eğitime erişmekte daha da zorlandığı düşünülebilir. Aynı dönemde Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği (SGDD)'nin mültecilerle yürüttüğü araştırmada uzaktan eğitime erişemeyenlerin oranı yüzde 48'di.³³

Teknoloji ve donanımın eksiklikleri

Araştırmada uzaktan eğitime erişimde yaşanan güçlüklerin temel nedeni teknoloji ve donanım eksikliği olarak ortaya çıkıyor. SGDD'nin yürüttüğü yukarıda bahsi geçen araştırmada da uzaktan eğitime erişemediğini belirten ailelerin yaklaşık yarısı teknolojik donanıma sahip olmamayı gerekçe göstermişti³⁴. Benzer biçimde bizim araştırmamızda da, 12 çocuk televizyon veya bilgisayar gibi araçlara sahip olmadıklarını söylüyordu. Evdeki telefon üzerinden EBA'ya erişebilen çocuklar, evde kullanım sırasına girdiklerini ifade ederken telefonla EBA'ya erişmenin zorluğunu anlatıyordu. Keza, ERG'nin çalışmasında da

31 ERG (2020). Türkiye'de Koronavirüsün Eğitime Etkileri, <https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri-iii-uzaktan-egitimin-ilk-iki-haftasi-nasil-gecti/>

32 Türkiye'deki devlet okullarındaki Suriyeli çocukların sayısı 2014-2015'te 40.000'den 2019-2020'de 684.919'a yükselmiştir. MEB (2020, Ocak). Yaşam Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, Göç ve Acil Durum Eğitim Daire Başkanlığı, https://hbogm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_01/27110237_OCAK_2020internet_BulteniSunu.pdf

33 Sığınmacı ve Göçmenlerle Dayanışma Derneği'nin ilgili araştırması 1126 kişiyle yapıldı. SGDD (2020, Mayıs). Covid-19 Salgının Türkiye'de Mülteciler Üzerindeki Etkisinin Sektörel Analizi, http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/s/asam_covid_anket_raporu_200518_2_tr.pdf.

34 SGDD (2020, Mayıs). Covid-19 Salgının Türkiye'de Mülteciler Üzerindeki Etkisinin Sektörel Analizi, http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/a/s/asam_covid_anket_raporu_200518_2_tr.pdf.

EBA içeriklerine erişmek için telefonu olan ebeveynin dönmesini beklemek durumunda olan ve akşamları yayın olmadığından dersleri dinleyemeyen çocuklar bulunduğu belirtiliyordu.³⁵

“Hiç izlemedim. Bizim televizyondan olmuyor.” (12 yaş)

“EBA’yı hiç kullanamadım. Aslında uzaktan eğitimden önce açabiliyordum annemin telefonundan, şimdi hiç açılmıyor.” (12 yaş)

“Telefondan baktım ama telefonu ablam daha çok kullanıyor, bana vermiyor.” (9 yaş)

Araştırmada televizyon, bilgisayar ya da telefon gibi teknolojik donanımı bulunan evlerde dahi çocukların EBA’ya erişimi açısından güçlükler yaşanabildiği de görüldü. Çocuklar bağlantı sorunlarından veya sistemin doluluğundan bahsediyorlardı. Televizyonda EBA’yı bulamadıklarını ve/veya EBA için kanalın nasıl ayarlanacağını bilemediğini söyleyen çocuklar da vardı. Bakımverenlerin okuma-yazma bilmemesi de evde kanalın ayarlanmasını zorlaştıran etkenler arasındaydı. Bazı çocuklar EBA şifresine erişemediğini, şifreyi bilmediğini ya da şifrenin sürekli düzgün çalışmadığını belirtirken bir ay sonraki görüşmelerde bu sorunların çözüldüğünü paylaşanlar da oldu.

“Eskiden erişemiyordum, okul kapandığı ilk bir ayda... Şifrem doğruydu ama kabul etmiyordu. Şimdi erişebiliyorum.” (16 yaş)

Teknolojik donanım eksikliğinin ya da bu alanda yaşanan sorunların zaman zaman öğretmenler açısından da geçerli olduğu paylaşıldı. Bu durum öğretmenlerin teknoloji kullanımı alanında donanım ve bilgi ihtiyacının karşılanması öncelikli olduğunu ortaya koyuyor.

“Ufak olan çocuğun öğretmeninin akıllı telefonu olmadığı için bizimle iletişime geçemiyor.” (6 çocuk annesi)

Ödevlerini telefondan yapamayan öğrencilerin yazılı çıktı almak durumunda kalması gibi, uzaktan eğitim sisteminin getirdiği bazı ekstra maliyetler olduğu belirtildi.

“Çevrimiçi gruplar üzerinden ödev veriliyor çocuklara ama bu ödevleri yapmak için bizim çıktı almamız gerekiyor. Çünkü telefondan çocuklar ödevlerini yapamıyorlar, bu da ciddi bir maliyet yaratıyor. Bir haftada 100 TL harcamam gerekti; vallahi artık gitmiyorum çıktı almaya. Zaten çocuklar da söz dinlemiyor, bıraktılar dersleri.” (2 çocuk annesi)

35 ERG (2020). Türkiye’de Koronavirüsün Eğitime Etkileri, <https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri-iii-uzaktan-egitimin-ilk-iki-haftasi-nasil-gecti/>

EBA’da sunulan içeriklere dair konular

EBA aracılığıyla sunulan derslerdeki tekrarlar, anlatılan derslerin okulda öğrendikleri müfredatın ilerisinde oluşu veya derslerin çok uzun veya hızlı oluşu bazı çocukların EBA’yı takip etmekte zorlanmalarına yol açtı. Bazıları da EBA’da verilen eğitimin yetersiz olduğunu, yaş düzeylerine uygun olmadığını belirtti. Çocuklar arasından alışık olmadıkları bir öğretmenden dersi dinlemenin zorluğuna vurgu yapanlar da oldu.

“EBA çok küçük çocuklar için yapılmış gibi. Seninle konuştuktan sonra bir kere daha açtım ama beş dakika dayanabildim.” (13 yaş)

“Uzaktan eğitim normal eğitime göre biraz daha hızlı. Biraz daha yavaş anlatılmasını isterdim, konuların üzerine durulmasını isterdim.” (15 yaş)

“Kendi okulumuzdaki hocalarımızla daha iyi olurdu. Biz şu ana kadar kendi hocalarımızın anlattığı şekilde alıştık. Mesela Din Kültürü, İngilizce...” (12 yaş)

Özellikle mülteci çocuklar derslerin çoğunun kendilerine zor geldiğini belirtirken, ödevlerin fazlalığı ve zorluğu da mülteci çocuklar ve bakımverenler tarafından dile getirildi.

Öğretmenlerle etkileşimin sınırlı oluşu

Görüşmelere katılan çocukların 28 kişilik küçük bir bölümü öğretmeniyle düzenli etkileşim kurabildiğini söyledi. Öğretmenlerle iletişim kurabildiğini belirten bakımverenler ise, öğretmenlerin takibinin çok yararlı olduğunu dile getirdi. Etkileşim kurma açısından öğretmenler arasında farklar bulunduğu, bazı öğretmenlerin çocuklara gereken desteği sağladığı, ancak bazılarının bu konuda geride kaldığı görüldü. Çocukların öğretmenleriyle iletişiminin genelde dersler üzerine ve öğretmenden öğrenciye tek yönlü olduğu ortaya çıktı. Pek çok çocuk öğretmene sormak istediklerini sormadığını söyledi. Ayrıca, çocukların öğretmenlerine özlem duyduğu, öğretmenleriyle iletişim kuramayan öğrencilerin duygusal olarak etkilendiği farkediliyordu.

“Öğretmenimle sürekli haberleşiyoruz. Ödevler, testler veriyor. Canlı ders oluyor.” (14 yaş)

“Öğretmenimle konuşsak, görüşsek daha güzel olurdu. Öğretmenin çocukları araması, onları sorması gerekmez mi?” (10 yaş)

“Öğretmenler hiç arayıp sormadı. Soru soramıyorum. Yazı yazıyoruz, sonra ne oluyor? Kendi kendime toplama çıkarma yapıyorum. İşlemediğimiz konularla ilgili soru soruyorlar.” (11 yaş)

“Sadece dersle alakalı bir soru olursa onu konuşuyoruz. Zor soruları soruyorum. Kolay soruları diyor ki, biz bunları yapmıştık, kendin yap.” (11 yaş)

“Hocalarımı görmek isterdim.” (8 yaş)

Özellikle özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar öğretmenleriyle etkileşim eksikliğinden daha olumsuz etkilendi. Uzaktan eğitim programlarında sesli betimleme, işaret dili, altyazı veya benzer araçlar da kullanılmadığından görme ya da işitme engeli bulunan çocuklar dışarıda kaldı.³⁶

Yapılan ikinci görüşmelerde öğretmenlerin ilgi düzeyinin arttığını belirten bakımverenler oldu. Buna rağmen bazı çocukların bir ay sonra hâlâ EBA'yı düzenli takip edemedikleri, sıkıldıkları ve öğretmenleri tarafından takip için yeterince teşvik edilmedikleri paylaşıldı.

“Hiçbir şey yapmadık. Girmezseniz eksi bir şey olmuyor dedi öğretmenler. Gelmeyin demeye getirdiler. Öğretmenlerin işine geliyor bu.” (16 yaş)

Çocukların eğitime, okula ve EBA'ya yönelik motivasyonu

Yapılan görüşmelerde çocukların paylaşımları, okula özlem duyduklarını ortaya koyuyordu.

“Ben yaz tatilinde değil, okulda olmak istiyorum.” (11 yaş)

“Eskiden keşke tatil olsa diyordum, şimdi keşke okul olsa diyorum.” (10 yaş)

Buna rağmen baharın ve Ramazan ayının gelmesiyle uzaktan eğitimi takip etme motivasyonunun azaldığı gözlemleniyordu. Çocukların uyku saatlerinin değiştiği, dersleri kaçırdıkları, ciddiye almadıkları veya “tatildeymiş” gibi hissettikleri, bakımverenlerin düzenli takibi sağlayamadığı ifade ediliyordu. Derslerin çocukların öğrenme hızına ve farklılıklarına uygun olmadığı da vurgulanan noktalardan biriydi.

“Ben çok tercih etmiyorum erişmeyi. Zaten evdeyiz, derse boğulmaya gerek var mı diye düşünüyorum. Yalan söylemeyeyim, hiç girmedim son 1-2 aydır. Oruç zamanı hiç girmedim mesela. Canlı yayınlara girmeye çalışıyorum.” (13 yaş)

“Erişebiliyorlar da bakmıyorlar ki... Sabah erken dersleri oluyor, İ'yi kaldıramıyorum. M desen ‘EBA’da ders yok bizim için’ diyor. M’ye dış geçirebiliyorum bir. Hocalar da sınıfı geçirdikleri için umursamıyorlar.” (3 çocuk annesi)

Ebeveynlerin çocuklarını motive etmekte zorlandıkları bulgusu özellikle ortaokul öğrencileri için ERG'nin raporunda da yer alıyordu.³⁷ Çocukların EBA'yı düzenli takip etmeye dair motivasyonlarının azalmasının bir nedeni de okulların o dönemde bir daha açılmayacak olması ve sınıfta kalmayacaklarını öğrenmeleri olarak gösteriliyordu. Ancak ilk dönem notlarının geçerli sayılacak oluşu ilk dönem başarısız olan bazı öğrenciler açısından

³⁶ ERG (2020). Türkiye’de Koronavirüsün Eğitime Etkileri, <https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri-iii-uzaktan-egitimin-ilk-iki-haftasi-nasil-gecti/>

³⁷ ERG (2020). Türkiye’de Koronavirüsün Eğitime Etkileri, <https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri-iii-uzaktan-egitimin-ilk-iki-haftasi-nasil-gecti/>

dezavantaj yarattı. Bazı çocuklar da dönem kaçırmış olmaktan dolayı hissettikleri kaygıdan söz etti.

“Kısa kısa anlatıyorlar, televizyonda bir de durduramıyorsun. Hocaya anlamadığımız bir konuyu sorabilseydik daha iyi olabilirdi. Şimdi direkt 8’e geçmek iyi olmadı. 7’yi bilmiyoruz ki 8’i yapalım.” (13 yaş)

Suriyeli mülteci çocuklar da özellikle eğitimde geride kalmaktan yana kaygılı görünüyordu. Mülteci çocukların savaş ve göç sürecinde de eğitimlerinin duraksadığı göz önüne alınırsa bu konuya çok dikkatli yaklaşılması gerektiği bir kez daha ortaya çıkıyor.

Bakımverenlerin eğitime destek vermede karşılaştıkları zorluklar

Çocukların eğitimi açısından endişelerini paylaşan bakımverenler kendi eğitim seviyelerindeki yetersizlik, okuryazar olmamak veya dil bariyeri gibi nedenlerden çocuklarına destek olamadıklarını söyledi. Kimi bakımverenlerin, EBA hakkında yeterli bilgi sahibi olmadığı görüldü.

EBA’ya erişemediklerini dile getiren yetişkinler bunun nedeni olarak okuma yazma yetersizliği, internet erişiminin bulunmaması ya da öğretmenlerden veya okuldan bilgi alamadıklarını gösterdi. Özellikle mülteci bakımverenlerin çocuklarına ders çalıştırmak için Türkçe dil becerilerinin sınırlı oluşu durumu zorlaştırıyordu. ERG’nin hazırladığı raporda da yeterli Türkçe bilmeyen çocukların EBA’yı takipte zorlandığı vurgulanmıştı.³⁸

“Hiç giremediler, okul kapandığından beri. Biz de yapamıyoruz ki... Şifre attılar, yapması lazım, dediler. Ama hiçbir bilgi vermediler, biz de yapamıyoruz.” (3 çocuk annesi)

“Evde olmuyor bence. Ben sevmedim. Arkadaşlarımı, öğretmenlerimi özledim. Anlamadığımda onlara soruyordum mesela, evde kimse bilmiyor.” (11 yaşında)

“Türkçe bizim için hiç kolay değil... B1 seviyesine geldim ama oğluma açıklama yapabilecek düzeyde değilim. Türkçeden Arapçaya çevirmek, özellikle de küçük bir çocuk için çok zor. Biraz zaman alıyor, okuyorum, anlıyorum ama oğluma açıklamak için zamana ihtiyacım var.” (2 çocuk annesi)

38 ERG (2020). Türkiye’de Koronavirüsün Eğitime Etkileri, <https://www.egitimreformugirisimi.org/turkiyede-koronavirusun-egitime-etkileri-iii-uzaktan-egitimin-ilk-iki-haftasi-nasil-gecti/>

Okul arkadaşlarıyla etkileşimde zorluklar

Çok sayıda çocuğun özellikle okul arkadaşlarıyla etkileşiminin çok az olduğu görüldü. Çocuklar okula ve arkadaşlarına özlem duyduklarını paylaştı.

“Çok özledim. Tüm arkadaşlarımı özledim. Diğer okuldaki arkadaşlarımı da özledim. Onları da seviyoruz.” (5 yaşında)

Çocuklar çoğu kez telefondaki çevrimiçi gruplar ya da sosyal medya aracılığıyla okul arkadaşlarıyla sınırlı iletişim kurabiliyordu. Çalışmaya katılan mülteci çocuklardan biri sınıfta öğrenciler ve öğretmen arasında kurulan çevrimiçi gruba kabul edilmediğini belirtti. Bu paylaşım, okulda yaşadığı ayrımcılığın bu süreçte devam ettiğine işaret ediyordu.

Çocuklardan ve bakımverenlerden EBA'ya, eğitime ve okula ilişkin öneriler

Çocukların uzaktan veya örgün eğitim sistemine ilişkin önerilerinin dikkate alınması temel bir hak ve ilke olan katılım hakkının gerçekleşmesi açısından vazgeçilmez önemdedir. Biz de çalışmamızda yaklaşık iki buçuk ay uzaktan eğitimi deneyimleyen çocuklara EBA ile ilgili önerilerini sorduk. Çocuklar daha fazla oyuna, materyale, arkadaşlarıyla daha fazla etkileşim kurmaya ve genel olarak öğrenme sürecinde daha çok etkileşime ihtiyaç duyduklarını anlattı.

“Bizim yaşımıza uygun oyunlar olsa, arkadaşlarımla da konuşabilsem, yalnız olmasam çok iyi olurdu.” (13 yaş)

“Telekonferans yöntemiyle bizi görüştürselerdi hem öğretmenimizle iletişim kurabilirdik hem de kendimizi gerçekten sııftaymış gibi hissedebilirdik.” (12 yaş)

“Kitap gönderselerdi daha güzel olurdu, şunları çözün diye not yazabilirdi. Televizyon dışında böyle de ders çalışabilirdik.” (12 yaş)

“İngilizceyi Türkçeye çevirip anlatabilirdi. Okul kapanmadan bir sürü kitap verebilirdi okumamız için.” (11 yaş)

EBA'ya yönelik önerileri sorulduğunda çocuklardan birinin yetişkinlerin kendisini duymadığını vurgulaması dikkat çekiciydi.

“-Yetişkinler sana sorsaydı, sen nasıl olmasını önerirdin uzaktan eğitimin?”

-Söylerler ki bize hiç nasıl olsun diye, dinlemezler bizi.” (9 yaş)

Çalışma çerçevesinde çocuklara ayrıca sihirli değnekleri bulunsan neleri değiştirecekleri soruldu. Çocuklar okulun açılmasını sağlayacaklarını, EBA'nın saatlerini değiştireceklerini, okula gitme zorunluluğunu, sınavları, ödevleri veya cezaları kaldıracaklarını, teneffüsleri uzatacaklarını söyledi. İçlerinden biri hazır sihirli değneği bulmuşken “sınavlarda zamanı durduracağını” belirtti.

Bilgi ve medyaya erişim hakkı

BM ÇHS’de çocukların katılım hakkını tanımlayan 12. madde³⁹ katılımı aynı zamanda diğer haklara erişim ve hakların yorumu için temel bir ilke olarak düzenler.

BM, ifade özgürlüğü ile ilgili 13. madde ve bilgiye erişimle ilgili 17. maddenin, katılım hakkının etkin uygulanması için ön koşul olduğunu belirtir ve çocukların hakların öznelere olmaları, gelişim düzeylerine uygun şekilde haklarını kendi adlarına uygulamaları için bu iki maddenin önemini vurgular.⁴⁰

BM ÇHS’nin 17. maddesi⁴¹ taraf devletlerin çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlâki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlama yükümlülüğünü düzenler. Maddenin devamındaysa bu yükümlülüğü yerine getirebilmek için gidilebilecek yollardan bahsedilir.

İnternete erişim ve kullanım amaçları

İzleme çalışmasında, bahsi geçen haklarla ilgili olarak, devletlerin yükümlülükleri kapsamında değerlendirilmek üzere, çocuklara yaşadıkları yerde internete erişip erişemedikleri, erişebiliyorlarsa hangi araçla, ne oranda kullanabildikleri soruldu. İnternet erişimi olan çocukların bunu hangi amaçla kullandıkları öğrenilmeye çalışıldı.

İkinci görüşmelerde, 122 çocuktan 100’ü farklı oranlarda olsa da internete erişimleri olduğunu dile getirdi.

Çocukların 48’i yalnızca GSM operatörünün internet paketini, cep telefonu aracılığıyla kullanabiliyordu. İnternete cep telefonuyla bağlanmak, yaşam alanında yalnızca bir cep telefonu bulunduğu haller düşünüldüğünde hanedeki kişilerden aynı anda yalnızca birinin internete erişebilmesi, internet paketinin bitmesiyle erişimin imkansız hale gelmesi gibi kısıtları da beraberinde getiriyordu.

39 BM ÇHS 12. Madde:

1. Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar.
2. Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.

40 Çocuğun katılım hakkına ilişkin genel yorum no. 12, Çocuk Hakları Komitesi, 2009. <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/BMCHK-Genel-Yorum-12-Katılım-Hakki.pdf>, Erişim tarihi: 11.06.2020

41 BM ÇHS 17. Madde:

1. Kitle iletişim araçlarını çocuk bakımından toplumsal ve kültürel yararı olan ve 29’uncu maddenin ruhuna uygun bilgi ve belgeyi yaymak için teşvik ederler;
 2. Çeşitli kültürel, ulusal ve uluslararası kaynaklardan gelen bu türde bilgi ve belgelerin üretimi, değişimi ve yayımı amacıyla uluslararası işbirliğini teşvik ederler;
 3. Çocuk kitaplarının üretimini ve yayılmasını teşvik ederler;
 4. Kitle iletişim araçlarının azınlık grubu veya bir yerli ahalie mensup çocukların dil gereksinimlerine özel önem göstermeleri konusunda teşvik ederler;
 5. 13 ve 18’inci maddelerde yer alan kurallar göz önünde tutularak çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkeler geliştirilmesini teşvik ederler.
- (Türkiye Sözleşme’yi onaylarken 29. maddeye çekince koymuştur.)

“Telefonda bağlanıyorum. Ama artık bizim paket bitti. Cuma günleri EBA için GB gönderiyorlar. Cumadan Cumaya onu bekliyorum.” (13 yaş)

Gerçekleştirilen birinci görüşmelerde 15 bakımverenin internete hiç erişimi olmadığı görüldü. İkinci görüşmelerde ise bu sayı 8 idi; çocukların ise ilk görüşmelerde 15'i, ikinci görüşmelerde 7'si internete erişemediğini bildirdi. İnternet erişiminin süreçte arttığı görüldü. Bazı bakımverenler internet erişiminin Covid-19 süreci öncesine göre daha önemli hale geldiğini belirtti. Alanda yapılan araştırmalar da Covid-19 sürecinde internet erişiminin önemini ve yoksunluk halinin diğer haklara erişimde de engelleyici olduğunu doğrular niteliktedir.⁴²⁻⁴³

“İnternet kullanma taraftarı değildik. Hastalık, virüs gelince çocuklar eve tıkıldı. Geniş alan, bahçe yok ki çocukları sal oynasınlar. Çocukların canı sıkılmasın diye çektirdik eve. Kavg, gürültü çıkmasın maksat. Virüs bitsin yine evde internet olması taraftarı değilim.” (3 çocuk annesi)

Erişim imkanı olan çocuklar interneti sosyal medyada zaman geçirmek, oyun oynamak, dersleri takip etmek, arkadaşlarıyla iletişim kurmak, film, dizi ve video izlemek için kullanıyordu. Covid-19 sürecinde yaşadıkları yerden çıkamayan çocukların hiçbir şekilde internete erişememeleri ise bu dönemde arkadaşlarına, bilgiye, eğitime, oyuna erişemedikleri anlamına geldi.

Bilgi kaynakları

Bu araştırma kapsamında görüşülen çocuklara Covid-19 süreci hakkında bilgisi olup olmadığı, bilgi sahibiyse bu bilgiye nereden eriştikleri soruldu.

Birinci ve ikinci görüşmelere göre çocukların büyük kısmı televizyon kanallarından, ana akım medyadan bilgi alıyordu. Sürece dair açıklanan veriler ve sağlık bakanlığının yayınları ise çocuklar tarafından yoğun olarak takip ediliyordu.

“Haberlerde duydum virüs çok hızlı bulaşiyor. Hep eli yıkamak lazım, birbirimize yaklaşmamak lazım.” (9 yaş)

Çocukların, televizyon kanallarından sonra en çok internet ve özellikle sosyal medya yoluyla bilgi edindikleri tespit edildi. Çocuklar için önemli bir kaynak olduğu görülen internetin dünyadaki her üç kullanıcısından birinin çocuk olduğu daha önceki araştırmalardan da biliniyor.⁴⁴ İçeriklerin, ekran karşısında kalma süresinin artışıyla artan

⁴² Promising Practices for Equitable Remote Learning. Emerging lessons from COVID-19 education responses in 127 countries, UNICEF, erişim adresi: <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IRB%202020-10%20CL.pdf>, Erişim tarihi: 01.07.2020

⁴³ Koronavirüs günlerinin gün yüzüne çıkardığı eşitsizlik: Dijital uçurum, BBC Türkçe, 29.04.2020, Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52464019>, Erişim tarihi: 30.06.2020

⁴⁴ Dünya Çocuklarının Durumu 2017, Dijital Bir Dünyada Çocuklar, UNICEF, 2017. Erişim adresi: http://www.unicef.org.tr/files/bilgimerkezi/doc/SOWC_2017_SUM_TR.pdf, Erişim tarihi: 11.06.2020

risklerin çocukların güvenliği, iyi olma hali bakımından Covid-19 döneminde ayrı bir endişe yarattığı söylenebilir.⁴⁵

Araştırmamızda bilgiye erişim kaynağı olarak internet ve sosyal medyanın ardından aileler, bakımverenler geliyordu. Okul öncesi yaş grubundaki çocukların ise en çok anneleri aracılığıyla bilgiye eriştiği belirlendi.

Ön rapor sonrasında yapılan ikinci görüşmelerde süreçle ilgili haber almadığını, almak istemediğini belirten çocukların sayısında bir artış görüldü. Ayrıca süreci eskisine göre daha az takip ettiğini belirten çocuklar da oldu.

“Korona ile ilgilenmiyorum açıkçası artık. Çevremde de kimse konuşmuyor, yokmuş gibi davranıyorum. Korona ile ilgili haber gördüğümde of diyorum, sıkıldım artık.” (11 yaş)

Çocukların sürece ilgilerinin azalmasını, bilgilendirici içerikler de dahil olmak üzere haber almamayı tercih eder hale gelmelerini çocuklara uygun araç ve içeriklerin mevcut ya da ulaşılabilir olmadığının göstergesi olarak görmek mümkün.

“Televizyondan dinledim ama artık dinlemiyorum.” (11 yaş)

“Haberleri takip etmiyorum, annem dedi ki, sen bakma.” (11 yaş)

Aynı zamanda kendilerine, yaş ve gelişim düzeylerine uygun olmayan içerikler çocukların kaygılarının ciddi düzeyde artmasına sebep oldu.

“Televizyondan bilgi aldım virüs hakkında. Mesela izin gününde anneannemin evine gittik, o mahallede biri hastalanmış. Virüsün çok hızlı yayıldığını bildiğim için korktum bizim eve de gelecek diye. Gece uyuyamadım.” (12 yaş)

“Korona birazcık kötü olduğu için biraz şey anlatılmalı. Korkabilir çocuklar, kibarca anlatılmalı. (10 yaş)

“Başta okulda niye böyle oldu diye sınıf arkadaşlarımla kafayı yorduk. Her şeyi araştırdık. Artık psikolojimiz bozuluyor. Korkup tereddüt ettik sonra izlemedik.” (16 yaş)

Görüldü ki, çocukların yaş ve gelişimlerine uygun bilgiye erişememeleri, çocuk dostu ve çocukların iyi olma halini gözetken yayınların yetersizliği çocukların süreçle ilgili yanlış ya da eksik bilgilenmesine sebep olabiliyor. Ayrıca eksik veya yanlış bilgilenme ayrımcılığa götürebilecek düzeyde kafa karışıklığı yaratabiliyor.

⁴⁵ Tüm dünyayı etkileyen COVID-19 salgını nedeniyle çocuklar çevrimiçi ortamda daha fazla riskle karşı karşıya, UNICEF, 15.04.2020. Erişim adresi: <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCtenleri/unicef-t%C3%BCm-d%C3%BCnyay%C4%B1-etkileyen-covid-19-salg%C4%B1n%C4%B1-nedeniyle-%C3%A7ocuklar-%C3%A7evrimi%C3%A7i-ortamda>, Erişim tarihi:11.06.2020

“Süper gücüm olsaydı Çinlilerin hepsini başka, uzak bir gezegene gönderirdim.” (13 yaş)

İzleme çalışması tüm çocukların, Covid-19 sürecinde kendilerini nasıl koruyacakları hakkında uygun araç ve içerikler yoluyla bilgi edinebilmesinin gerekliliğini gözler önüne serdi. Ancak bunu söylerken, bilgiye ulaşımında ÇHS Madde 17’de de belirtildiği gibi, çocuğun esenliğine zarar verebilecek bilgi ve belgelere karşı korunması için uygun yönlendirici ilkelerin göz önünde tutulması zorunluluğunu da vurgulayalım.

Çocuklara olduğu gibi bakımverenlere de Covid-19 süreciyle ilgili bilgileri nereden aldıkları, bilgilerin yeterli ve doğru olup olmadığı hakkındaki görüşleri soruldu.

İkinci görüşmelere katılan 85 bakımverenden 72’si süreçle ilgili bilgileri televizyon haberlerinden aldığını söyledi. Çocukların cevaplarına benzer şekilde bakımverenlerin ikinci sıradaki bilgi kaynağının internet ve sosyal medya olduğu ortaya çıktı. Bununla birlikte bakımverenlerin bilgi kaynaklarından aldıkları bilgilere tam anlamıyla güvenmedikleri, bilgileri kendileri ve çocukları için yetersiz buldukları da görüldü. Bu durumun çocuklarda olduğu gibi bakımverenlerin de kaygı düzeyini artırdığı dikkat çekti.

“İlk başlarda haberleri izliyordum sık sık ama psikolojim bozuldu. Sadece benim değil, çocukların da bozuldu. İçimiz dışımız korona oldu. Bir de tartışma programlarında falan biri ak derken biri kara diyor. Kime inanacağız belli değildi. Ben de kestim izlemeyi.”

(3 çocuk annesi)

Bakımverenler, çocukları süreç hakkında nasıl bilgilendirebileceklerine dair destek taleplerini de dile getirdi.

“Çocuklar da gerildi tabii, devamlı endişeli cümleler duyuyorlar televizyondan. Biz de gerginiz, haliyle birbirimizle uğraşıyoruz. Ama cidden çocuklara nasıl yaklaşmam lazım ben çözemedim bu süreçte. Böyle biri anneleri babaları bilgilendirseydi iyi olurdu.” (2 çocuk annesi)

SPI tarafından yürütülen görüşmelere katılan yetişkinlere, bilgi kaynaklarıyla ilişkili olarak hastalığa ilişkin belirtileri fark ettiklerinde neler yapmaları gerektiği soruldu ve görüşülenlerin genel olarak bu konuda bilgili oldukları görüldü. Fakat bazı görüşmelerde etkili olmayan yöntemlerden söz edilmesi bakımverenlerin sürece ve önlemlere ilişkin bilgiye ve yönlendirmeye hâlâ ihtiyaç duyduğunu gösteriyordu.

Bakımverenlerden bazıları, iletişim uygulamalarından gelen veya görüşülenlerin ifadeleriyle “sıradan insanlar” tarafından paylaşılan bilgilere daha az güvendiklerini belirtti.

Suriyeli bakımverenlerce sürecin çeşitli Arapça/Türkçe televizyon kanallarından takip edildiği görüldü. Bununla birlikte dil bariyerinin bazı platformlara dahil olma açısından engel yarattığı ve bilgilerin doğruluğuna olan güveni azalttığı dikkat çekti.

“Ama dili anlamıyoruz, ne dediğimi anlıyor musun? Yanlış bir şeyler olmasından korkuyoruz.”

(5 çocuk annesi)

Dikkat çeken bir nokta da bakımverenlerin daha önce yaşadıkları spam⁴⁶ ve e-dolandırıcılık deneyimleri nedeniyle bazı internet bağlantılarına güvenmedikleriydi. Bilgi veya hizmetlere erişim için kişisel bilgilerini vermek istemediklerini anlatanlar oldu.

Süreci eskisine göre daha az takip ettiğini söyleyen bakımverenlerin çoğunluğunu kadınlar oluşturuyordu. Bazıları bu durumun ev içi işlerin yoğunluğuyla doğrudan bağlantılı olduğuna dikkat çekti.

“Düzenli takip ediyorum desem yalan olur. Çünkü eşim evde olunca haber izliyor. O olmayınca çocuklar çizgi film izliyor. Benim zaten zamanım yok ki takip edecek.” (6 çocuk annesi)

Bilgi ve medyaya erişim hakkı bağlamında değerlendirilen bu görüşmeleri, katılım hakkının etkin uygulanması da göz önüne alındığında, BM ÇHS’nin 13. maddesiyle düzenlenen ifade özgürlüğü⁴⁷ ile birlikte düşünmek faydalı olacaktır. İfade özgürlüğü görüş sahibi olma ve bunu ifade etme ve herhangi bir ortam yoluyla bilgi isteme ve alma hakkı ile ilgilidir.⁴⁸

İzleme çalışmasıyla görüldü ki, çocukların bilgi ve medyaya erişim imkanları düşünüldüğünde süreçle ilgili görüşlerini ifade etme, görüşlerinin dikkate alınma, süreçlere katılma olanakları son derecede kısıtlıydı. Halbuki çocukların haklarının etkili şekilde uygulanması için fikirlerini ifade etmeleri, yeterli düzeyde bilgilenebilmeleri, cevaplara ulaşabilmeleri gerekir. Bu, haklarının öznelere olmalarının bir gerekliliğidir.

“Haber programlarından öğreniyorum. Çinlilerin neden yarasa yediklerini merak ediyorum... Biliyor musunuz, ölen kişilerin çoğunda D vitamini eksikmiş... Neden sadece 65 yaşın üstündeki ve 20 yaşın altındaki kişilerin evde olmak zorunda olduğunu bir tıp doktoruna sormak isterdim... Bir de şunu merak ediyorum, yurtdışında üç yavru kaplana, iki yavru aslana korona bulaşmış; hani hayvanlara bulaşmıyordu?” (11 yaş)

Bu bağlamda görüşmeler kapsamında çocuklara yeterli bilgi alıp alamadıklarına, daha iyi bilgiye nasıl ulaşabileceklerine, bir şeyleri nasıl öğrenmeyi sevdiklerine dair sorular soruldu.

Çocuklar görüşmelerden çıkarılan sonuçları doğrular şekilde kendi gelişim düzeylerine uygun araç ve içeriklerin gerekliliğini göstererek fikirlerini dile getirdi. Çocukların önemli bir kısmının bu hastalığın ne zaman biteceğine dair sorular yöneltmesi de dikkat çeken noktalardan biriydi.

⁴⁶ Önemsiz e-posta

⁴⁷ BM ÇHS 13. Madde:

1. Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir.

2. Bu hakkın kullanılması yalnızca:

1. Başkasının haklarına ve itibarına saygı;
2. Milli güvenliğin, kamu düzeninin, kamu sağlığı ve ahlakın korunması nedenleriyle ve kanun tarafından öngörülmek ve gerekli olmak kaydıyla yapılan sınırlamalara konu olabilir.

⁴⁸ Çocuğun katılım hakkına ilişkin genel yorum no. 12, Çocuk Hakları Komitesi, 2009. Erişim adresi: <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/BMCHK-Genel-Yorum-12-Katilim-Hakki.pdf>, Erişim tarihi: 11.06.2020

“Çocuk kanallarında mesela korona ile ilgili bir şeyler anlatılabilirdi. Şarkı ile ellerinizi yıkayın, dikkat edin falan denebilirdi. Çocuklar çocuk kanallarını çok izliyor, mesela kardeşim E de sürekli bu kanalları izliyor.” (12 yaş)

“Çizgi filmlerin içerisine mesela korona ile ilgili bilgiler eklenebilirdi. Çocuklar çok fazla çizgi film izliyor şimdi, onlardan bir sürü şey öğrenebilirlerdi.” (12 yaş)

“Bulmaca kitabından öğrenebilirdim. Benim bir bulmaca kitabım var oraya korona ile ilgili bir şey saklayabilirlerdi. Daha eğlenceli öğrenirdim.” (11 yaş)

Bir diğer önemli nokta, Tarlabası'nda yaşayan yedi yaşındaki bir çocuğun süreçle ilgili bilgileri anadilinde, Kürtçe olarak öğrenmek istediğini dile getirmesiydi.

Yine çocukların güven bağı kurduğu yetişkinlerden (öğretmen, ebeveyn, sivil toplum çalışanları) bilgi edinmek istediklerini dile getirmeleri de dikkat çekiciydi.

Bu aşamada belirtmek gerekir ki, araştırma, kısıtları nedeniyle tüm çocukları temsil etmiyor. Ancak özgürlüğünden yoksun bırakılan⁴⁹, engelli⁵⁰ ve genel olarak özel gereksinimi olan çocuklara bilgiye erişim hakkı bakımından dikkat çekmek gerekiyor. Çocukların farklılaşan ihtiyaçlarına uygun içerik ve araçların eksiklikleri çocukların bilgiye erişimleri, mevcut araştırmaya katılımları önünde dahi önemli bir engel oluyor. Bu engel sözleşmenin geneline hakim ayrımcılık yasağının ihlali niteliği taşıyor.

Dinlenme, kendine ait zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkı

1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi Madde 7'de oyun için “Çocuk, oyun ve eğlence için her tür fırsata sahip olmalıdır (...); toplum ve kamu yetkilileri çocuğun bu haktan yararlanabilmesi için çalışacaklardır” denilir. Oyun her çocuk için temel bir haktır ve BM ÇHS'de 31. madde⁵¹ çocuğun oyun ve serbest zaman hakkını düzenler.

49 Covid-19 ve özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklarla ilgili daha detaylı bilgi için:

Teknik Bilgi Notu-COVID-19 ve Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Çocuklar, UNICEF, Erişim adresi:

<https://www.unicef.org/turkey/media/9476/file/%20Teknik%20Bilgi%20Notu-COVID-19%20ve%20%C3%96zg%C3%BCrl%C3%BCk%C4%9F%C3%BCnden%20Yoksun%20B%C4%B1rak%C4%B1lan%20%C3%87ocuklar.pdf.pdf>, Erişim tarihi: 12.06.2020

50 Pandemi sürecinde engelli çocukların eğitim ve sağlık hakkına erişimleri hakkında daha detaylı bilgi için:

SEÇBİR Uzmanları Diyor ki: İdil Seda Ak, Engelli Hakları Aktivisti, 05.06.2020, Erişim adresi:

https://www.youtube.com/watch?v=OE2rpuoQU4I&list=PLesODHephb3e4B0f-bs2wgWrgcgxjhN_&index=10, Erişim tarihi: 12.06.2020

51 ÇHS 31. Madde:

1. Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar.

2. Taraf Devletler, çocuğun kültürel ve sanatsal yaşama tam olarak katılma hakkını saygı duyarak tanırlar ve özendirirler ve çocuklar için, boş zamanı değerlendirmeye, dinlenmeye, sanata ve kültüre ilişkin (etkinlikler) konusunda uygun ve eşit fırsatların sağlanmasını teşvik ederler.

Oyun, belli bir kuralı olan ya da olmayan, çocuğun isteyerek ve hoşlanarak yer aldığı, sosyal, duygusal, fiziksel, bilişsel ve dil gelişimini destekleyen en etkin öğrenme sürecidir. Oyun ve eğlence çocuğun sahip olduğu becerilerini artıran ve günlük yaşama katılmasını sağlayan önemli bir araç olarak görülür. Her çocuk için sağlığı ve iyiliği açısından temel önemdedir. Yaratıcılığının, düşgücünün ve özgüveninin gelişmesine yardımcı olur.⁵² Bu bağlamda, oyun ve serbest zaman hakkı, ayrımcılığa uğramama (Madde 2), çocuğun öncelikli yararı (Madde 3), yaşama, gelişme ve hayatta kalma (Madde 6) ve katılım (Madde 12) hakları ile doğrudan ilişkilidir.

ÇHS Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum 17’de⁵³, dinlenme ve kendine ait zaman hakkının, bir çocuğun gelişimi açısından beslenme, konut, sağlık ve eğitim gibi temel gereksinimler kadar önemli olduğunun altı çizilir ve oyun şöyle tanımlanır.

“Oyunun başlıca özellikleri, eğlence, belirsizlik, zorluklarla başetme, esneklik ve herhangi bir üretimin olmayışdır. Bu faktörler hep birlikte alınan zevke katkıda bulunur ve bunun sonucunda oyuna devam etme isteği doğar. Oyun genellikle zorunlu olmayan bir etkinlik sayılır; ancak Komite bu kanıda değildir ve aşağıdaki hususu bir kez daha teyit etmektedir: Oyun, çocukluğun gerçek anlamda yaşanması açısından temel önemdedir ve çocukluğun yaşamsal bir boyutudur; oyun aynı zamanda fiziksel, sosyal, bilişsel, duygusal ve manevi gelişmenin vazgeçilmez bir bileşenidir.”

BM Çocuk Hakları Komitesi, Genel Yorum 17 (Paragraf 1)

Covid-19 süreci, hem dünya genelinde, hem de Türkiye’de çocukların 31. maddede belirtilen haklarından yararlanma fırsatları üzerinde endişe verici etkiye bulunuyor. UNICEF’in yaptığı bir açıklamaya göre, “dünya çapında 18 yaşından küçük çocukların ve gençlerin yüzde 99’u (2,34 milyar çocuk) salgın nedeniyle hareketlerinin bir şekilde kısıtlandığı 186 ülkeden birinde yaşıyor. Çocukların yüzde 60’ı, sokağa çıkma yasağının tamamen (yüzde 7) veya kısmen (yüzde 53) uygulandığı 82 ülkeden birinde bulunuyor. Bu oran, 1,4 milyar gence karşılık geliyor.”⁵⁴

Türkiye’de, araştırmanın birinci görüşmelerinin yapıldığı süreyi de içine alan zaman diliminde, 3 Nisan 2020’de, 20 yaş altı için sokağa çıkma yasağı ilan edildi.⁵⁵ Ardından 13 Mayıs 2020 tarihinden itibaren, 14 yaşından küçük çocukların çarşamba günleri, 15-18 yaş arası çocukların cuma günleri haftada toplam dört saat evden çıkmasına izin

⁵² Ender Durualp&Neriman Aral, “Çocukların İnce ve Kaba Motor Gelişimlerine Oyun Etkinliklerinin Etkisinin İncelenmesi”, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2018 ve İshak Kozikoğlu&Nur Uygun, “Okul Öncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Oyun Davranışlarının İncelenmesi”, Anadolu Journal Of Educational Sciences International, 2019.

⁵³ Çocuğun dinlenme, kendine ait zamanı değerlendirme, oyun, eğlence, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkına (Madde 31) ilişkin genel yorum no. 17, Çocuk Hakları Komitesi, 2013, <http://www.cocukhaklariizleme.org/wp-content/uploads/CRC17-R.pdf>, Erişim tarihi: 09.06.2020

⁵⁴ “UNICEF: Çocukların Salgının Gizli Mağdurları Olmasına İzin Vermeyelim”, bianet, 10.Nisan.2020, <http://bianet.org/bianet/print/222758-unicef-cocukların-salgının-gizli-mağdurları-olmasına-izin-vermeyelim> Erişim tarihi: 12.06.2020.

⁵⁵ “Koronavirüs kısıtlamaları kimleri kapsıyor? Kimler seyahat ve sokağa çıkma yasağından muaf?”, TRT Haber, 9.Nisan.2020, <https://www.trthaber.com/haber/koronavirus/koronavirus-kisittlamaları-kimleri-kapsiyor-kimler-seyahat-ve-sokaga-cikma-yasagından-muaf-474735.html> Erişim tarihi 15.06.2020

verildi.⁵⁶ Son olarak ise 12 Haziran 2020 tarihinden itibaren, 18 yaş altı çocuklara yönelik sokağa çıkma yasağı, çocukların ebeveynlerinin refakatinde olması koşulu ile kaldırıldı.⁵⁷

Araştırmamızda görüşülen 122 çocuğa ve onların bakımverenlerine, bu süreçte arkadaşları ile iletişimleri, sokağa çıkmalarına izin verilen günlerde neler yaptıkları ve evdeki zamanlarını nasıl geçirdikleri soruldu.

Arkadaşlarla iletişim imkanları

Çocukların arkadaşlarıyla olan iletişimlerini sürdürmeye dair ihtiyaçları belirgin bir şekilde ortaya çıktı. Ön raporda mart ayının ortasından beri arkadaşlarıyla hiç irtibata geçmeyen çocukların sayısı dikkat çekici yönde yüksekken (29), ikinci görüşmelerde online ortamlarda (47) veya evde, dışarıda ve mahallede (51) arkadaşları ile buluşan çocukların sayısının arttığı görüldü. Bunda, haftada bir kez çocukların dışarıya çıkabilme imkânlarının payı yüksekti.

“-Arkadaşlarımla telefonla haberleşiyoruz. Derslerle ilgili konuşuyoruz. Bazen oyun oynuyoruz. Dışarı çıksak nerelere gideriz, neler yaparız planları yapıyoruz.

-Ne yapmak isterdin?

- Bütün sokakları gezmek, bütün parklara gitmek isterdim.” (13 yaş)

“Geçen görüşmemizde görüntülü konuşuyoruz demiştin ama artık sadece mesajlaşıyoruz. Oturuyorum, TV izliyorum gibi, hep aynı şeyler zaten konuştuklarımız, konuşacak bir şeyimiz kalmadı.” (14 yaş)

Buna rağmen arkadaşlarıyla hiç görüşmemiş (23) çocuklar vardı. Bu çocukların görüşememe sebepleri arasında online araçlara erişememe veya internet kotasının sınırlı olması, arkadaşlarından uzak mesafede yaşıyor olmaları, iletişim aracının kendilerine ait olmaması bulunuyordu.

“Arkadaşlarım da dışarıya çıkmadığı için görüşmüyoruz. Bakıyorum çevrimiçi de değiller.” (16 yaş)

“Burada (İstanbul dışında bir yer) arkadaşım yok, internetim olmadığı için online görüştüğüm kimse de yok.” (17 yaş)

“Hep oyun oynuyor arkadaşlarım, bizim internet yetmiyor ona işte, o yüzden görüşemiyoruz.” (12 yaş)

⁵⁶ “81 İl Valiliğine 18 Yaş Altı ile 65 Yaş ve Üzeri Kişilerin Sokağa Çıkma Kısıtlaması Genelgesi” TC İçişleri Bakanlığı, 29.Mayıs.2020, <https://www.icisleri.gov.tr/81-il-valiligine-18-yas-alti-ile-65-yas-ve-uzeri-kisilerin-sokaga-cikma-kisittlamasi-genelgesi> Erişim tarihi: 12.06.2020

⁵⁷ “Erdoğan: 18 yaş altı için kısıtlama ebeveynleri refakatinde olmaları şartıyla tümüyle kalkmıştır”, Haberler.com, 9.Haziran.2020, <https://www.haberler.com/erdogan-18-yas-alti-icin-kisittlama-ebeveynleri-13307828-haberi/> Erişim tarihi: 15.06.2020

“Arkadaşımdan mesaj atanlar oluyor ama babam söylememiş bana. Benim telefonum yok ya, bazen arkadaşlarım benim sanıp onunkine yazmışlar, gördüm sonradan.” (11 yaş)

Yukarıdaki ifadelerden de görüldüğü gibi arkadaşlarıyla hiç görüşemediğini ifade eden çocukların birçoğu gerekli teknolojik imkânlara sahip olmadığı için arkadaşlarıyla iletişim kuramadığını düşünüyordu.

“Bilgisayarım olsaydı, oynardım tabii arkadaşlarımla. Vardı bizim, bozuk şimdi. İnternet kafeye gidiyordum mahallede, şimdi o da kapalı.” (13 yaş)

İzin günü ve dışarıda zaman geçirme

İkinci görüşmelerin yapıldığı süreçte, 14 yaş altı çocuklar çocuklar çarşamba günleri 11.00-15.00 saatleri arası, 15-18 yaş arası çocuklar cuma günleri 11.00-15.00 saatleri arası haftada dört saat evden çıkabiliyordu. Çocuklar bu saatleri heyecanla beklediklerini ve eve dönmeyi hiç istemediklerini paylaştı.

“Çok heyecanlıyım. Silivrikapı’ya gidene kadar şarkı söyleyebilirim.” (10 yaş)

Görüşülen 122 çocuğun 58’i yaş gruplarına göre kendilerine tanınan izin gününde, 48’i ise izin günü dışında da oyun oynamak, arkadaşlarını görmek, parka gitmek, bisiklete binmek veya gezmek amacıyla dışarı çıktıklarını söyledi.

“Çarşamba günü sokağa çıkmıştım. Sonra o gece halamda kaldım. Ertesi gün de döndüm. Dışarıda olmak çok güzelmiş. Özlemişim.” (14 yaş)

“İzin günümde yağmur yağıyordu. Ben de perşembe günü çıktım. Bizim mahallede kimseye ceza yazmıyorlar.” (16 yaş)

“Valla artık çıkıyorum sokağa, top oynuyoruz arada. Ama bize izin var arada biliyorsun değil mi? Çok sıkıldım evde, daha fazla duramam yani. Annem kızıyor ama ellerimi yüzüme götürmüyorum ben de. Parka gitmiyoruz ama, geçen gittik hemen geri döndük. Kalabalıkça gitmem, ama evde de olmuyor daha fazla. Uyu kalk, hep aynı şey.” (14 yaş)

“Mahallede gördüm arkadaşlarımı, okullar açılmayacakmış. Köye gideceğiz yollar açılınca. Onu haber verdim. Muhabbet ettik, döndüm sonra.” (13 yaş)

Çocukların park, bahçe gibi doğayla iç içe olabilecekleri alanların olmamasının onları ne kadar zorladığı, doğaya erişim ihtiyaçları, izin günlerinde hep parka gitmek istemelerinden anlaşılıyordu.

“Filizlenen kuru soğanın yeşil kısmını suya koydum, büyümesini izlemek bana iyi geliyor. Kapının önüne de küçük bir çiçek ekim ve onunla uğraşıyorum.” (11 yaş)

Görüşme notlarına bakılırsa, izin günü veya yasaklar gibi konular esnetilmiş ve çocuklar veya bakımverenler bu nedenle herhangi bir yaptırıma uğramamış. Bununla beraber, sokağa çıkmayan çocuklara, başka çocukların sokağa çıkmasına rağmen kendilerinin neden çıkamadığını anlatmanın bakımverenler için zorlayıcı olduğu da kayıtlar arasında.

“Süreç içerisinde mahalledeki herkes dışarıya çıkınca ve çocuklar dışarıdaki insanları gördükçe daha hırçın ve agresif olmaya başladılar. Çocuklara sokağa çıkma yasağı olduğunu pek anlatamıyorum ve çocuklar hani yasak vardı diye sürekli soru soruyor herkes dışarıya çıkınca.” (2 çocuk annesi)

Araştırma verilerinde, hastalıktan korktuğu için kendi dışarı çıkmak istemeyen çocuklar kadar ailelerin izin vermediği bazı örnekler de dikkat çekiciydi. Suriyeli annelerden biri ayrımcı tutumlar nedeniyle izin gününde çocuklarını dışarı çıkarmaktansa, arkadaşlarına götürmeyi tercih ettiğini anlattı.

“İnsanlar dükkânlarda bizim uzak durmamızı istiyorlar ve bunu kaba bir şekilde söylüyorlar. Nedenini tam anlayamıyorum, Suriyeli olduğumuz için mi?” (4 çocuk annesi)

“Dışarı çıkmadım. İzin gününde de çıkamadım. Babam izin vermedi. Dışarı çıkmayı çok istedim. Hatta arkadaşlarla telefonla plan bile yapmıştık.” (13 yaş)

“Çarşamba çıkamıyorum annemin işleri oluyor. Bir de babam izin vermiyor. O kadar evde durdunuz, şimdi de çıkmayın, diyor.”(13 yaş)

“Dışarıya çıkmıyorum, gerek yok ki...” (16 yaş)

Evde zaman geçirme

Çocuklara evde dijital araçlarla zaman geçirmek dışında ne yaptıkları sorulduğunda en çok “bir şey yapamıyorum”, “oturuyorum”, “sıkılıyorum” gibi cevaplar alındı.

Evlerin küçük oluşu çocukların evlerde sıkılmasına, boğulmasına ve bazı bakımverenlerin ifadesiyle “agresifleşmelerine” neden oldu. Aynı şekilde bakımverenler de bıkkınlık ve çaresizlik hisleri içindeydi.

“En büyük zorluk sıkılıyor olmamız. Çocuklar çekilmeyecek dereceye geliyorlar artık. Sadece çarşambaları çıkarabiliyorsun. Dün de yağmur vardı diye çıkaramadık. Biraz boyayla, oyunla oyalıyoruz ama bitiyor onlar da, dışarı çıkmak istiyorlar. İlk zamanlar temizlik hastası olacağım sanıyordum, korktum. Ama sonradan saldım onu da, kendime dur, dedim. Bazen çocuklar yardım ediyor, bazen eşim.” (3 çocuk annesi)

Çocuklar yapacak bir şey bulamama nedenleri olarak oyun için gerekli malzemelerin bulunmayışını, oyun oynayacak kişilerin olmayışını, eldeki materyallerin çokça oynamaktan tüketilmesini (doyuma ulaşma) ve canlarının bir şey yapmak istemeyişini gösterdi.

“Ben oynamak istiyorum, mesela resim yapmak istiyorum. Suluboya alsak, onu yaparım.”
(8 yaş)

“Hiçbir şey yapasım gelmiyor artık. Çok bunaldım. Aynı evin içindeyiz kaç kişi. İzin günü de çıkamadım ben. Annem tek başınıza çıkmayın, dedi, ama kendi de çıkamadı, geçti gün.”
(12 yaş)

“Salonda oynarken kızıyorlar, ses çıkarıyoruz, diye. Ben topla oynamıyorum evde. Dışarı çıkıp maç yapmayı istiyorum korona gidince.” (11 yaş)

Araştırmamızın İstanbul Tarlabası ayağında kutu oyunlarına, İstanbul Karagömrük ayağında ise okuldaki atölyelere özlem dile getirildi.

“Kırtasiye kapalı, belki oyun alırdık. Söz Küçüğün olsa oynardık. Kırtasiyeye sormuştum orada da yoktu. Kızımabirader, tombala oynuyoruz. Kardeşim bir kere Söz Küçüğün yaptı ama kaybıldı.” (13 yaş)

“Sizin instagram hesabınızda paylaştığınız oyunları oynuyoruz. Ama kardeşim oyunları değiştiriyor tabii. Futbol gibi oluyor bir anda.” (14 yaş)

Tarlabası’ndakiler hariç, çocukların en sık sözünü ettiği aktiviteler arasında dijital platformlarda oynanabilen oyunlar bulunuyordu. Televizyon izleme, okuma, resim, el işleri de sık kullanılan aktivitelerdi. Özellikle dijital platformlarda oynanabilen oyunlar çocuklar için akranlarıyla iletişimde kalmak için elverişli bir araç olarak öne çıktı.

Çocukların vakit geçirirken kullandıkları yöntemlerin farklılaşmasındaki temel değişkenin evde başka bir kardeşin varlığı olduğu söylenebilir. Özellikle evde kendilerinden küçük bir kardeş varsa onunla zaman geçirdiklerini, onunla oyunlar oynadıklarını belirttiler.

“Evet oynuyorum. Saklambaç, körebe, kutu kutu pense, ip atlama, yumurta boyama. Kardeşimle oynuyorum genelde.” (11 yaş)

Çocukların aileleriyle zaman geçirmekten, kardeşleri ve aileleriyle oyun oynamaktan memnun olduğu söylenebilir. Karantina sürecinin aralarındaki ilişkileri ve bağlarını güçlendirdiğini söylemek mümkün. Diğer yandan kendilerini yalnız hissettiklerini ebeveynlerinin yorgun olup kendileriyle oynayamadığını, fiziksel aktivite içeren etkinlikler yapamadıklarını belirten çocuklar da vardı.

“İyi giden şu ki, eskiden ailemle vakit geçiremiyorduk. Babam işe gittiği için gün boyu onu pek göremiyordum ama şimdi sık sık görüyorum . Daha çok aktivite yapabiliyoruz.” (11 yaş)

“Ben bunlarla [ailesini kastediyor] yakın olamazdım. Telefona bağımlıydım. Okula gidip geliyordum, aslında birbirimizi pek göremiyorduk. Şimdi ailece yemek yiyoruz, konuşuyoruz, anlıyoruz, beni çözdüler. Karantinanın en iyi yanı bu oldu.” (16 yaş)

Öte yandan özellikle İstanbul Kayışdağı bölgesinde çocuklara ait odanın bulunmadığı hanelerde ev içi tartışmaların arttığı bakımverenler ve çocuklar tarafından dile getirildi.

“Her gün aynı şeyler, sıkıcı. Ekrana bakma süremiz arttı vallahi. Bahçeye de çıkamıyoruz, alan yok. Kızım sıkıntıdan bana sarıyor, ben de ona sarıyorum sürekli.” (1 çocuk annesi)

“O kadar sıkıldım ki... Odam yok benim. Her yerde aman sen burada durma, aman şurayı toplasana... Okul iyiydi valla.” (13 yaş)

Özellikle kız çocuklarına yüklenen ev içi sorumlulukların, evde kalma süreci boyunca daha da arttığı izlendi.

“Çoğu zaman oyun oynamaya zaman kalmıyor.” (13 yaş)

“Anneme yardım ediyorum, yerleri siliyorum.” (9 yaş)

Çocukların dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma haklarına erişimleri bağlamında engeller ve sadece kendilerine ait zamana ihtiyaçları bu süreçte belirgin bir şekilde açığa çıktı.

BM ÇHS 2. madde tüm hakların, istisnasız bütün çocuklar için geçerli olduğunu belirtir. Ancak Suriyeli annelerden birinin ayrımcı tutumlar nedeniyle çocuklarını dışarı çıkarmaktansa, arkadaşlarına götürmeyi tercih ettiğini belirttiği durumda da görüldüğü gibi, mülteci çocuklar ve aileleri için BM ÇHS'nin çatı maddelerinden olan ayrımcılığa uğramama hakkının (madde 2) ihlali söz konusu.

BM ÇHK Genel Yorum No 17'de de belirtildiği üzere, kendilerine ait zaman, “çocukların herhangi bir yükümlülüğten, eğlenceden ya da uyarımdan uzakta, vakitlerini aktif ya da aktif olmayan biçimlerde geçirilebilecekleri zaman ve mekân” şeklinde tanımlanır. Ancak alan bakımından küçük, hane bireyleri bakımından ise kalabalık ailelerin yaşadığı evlerde bu türden bir ihtiyacın karşılanmasının zorlaştığı ortada. Bu noktada BM ÇHS'nin çocuğun öncelikli yararını düzenlediği 3. maddenin uygulanmasının önemi bir kez daha hatırlanmalı.

“Önceden hayatımı çok sıkıcı zannediyordum ama şimdi evde oturmak daha sıkıcı.” (15 yaş)

Görüşme sonuçlarından çocukların oyun ve eğlenceye katılma hakları ve bunun çocuğun iyiliği, sağlığı ve gelişimi açısından taşıdığı temel önemin yeterince anlaşılmadığı saptandı. Dışarıya çıkamamanın, sokakla ve akranları ile temas kuramamanın çocukları oldukça zorladığı izlendi. Oysa çocukların akranları ile iletişimi gelişimleri açısından önemli ve gereklidir.

Görüşmeler boyunca çocuklar arkadaşlarını, okullarını, dışarıda olmak ve markete gitmek dahil “çok basit şeyleri” özlediklerini dile getirdi. Bu bağlamda oyun ve serbest zaman hakkı, çocukların gelişimini ve gelişmekte olan kapasitelerini destekleme açısından yaşama, gelişme ve hayatta kalma hakkının düzenlendiği 6. madde ile yakından ilişkilidir.

Gerek çocuklar için sokağa çıkma yasaklarının başladığı süreçte, gerek sonrasında haftada birer gün belirli saatlerde dışarıya çıkmalarına “izin” verilmesi sürecinde, gerek yanlarında ebeveynlerinin bulunması koşulu ile sokağa çıkmalarının serbest bırakılması sürecinde, hiçbir koşulda çocuklara ne düşündüklerinin sorulmadığı görüldü. Bu durum çocukların yurttaş olarak ciddiye alınmadığına işaret ediyor.⁵⁸ Çocuğa kendini ilgilendiren bu konuda görüşünün sorulmamış olması, BM ÇHS’nin 12. maddesi ile düzenlenen katılım hakkının hayata geçirilmediğini gösteriyor.

Sağlık bakımı hizmetlerine erişim hakkı

Çalışmanın bu başlığı altında, özel koruma önlemleri ile desteklenmesi gereken çocukların Covid-19 sürecinde “sağlık haklarına erişimlerine” dair bulgulara yer verildi. Çocukların sağlık haklarına erişimiyle ilgili sorular, bakımverenlere yöneltildi, onlar aracılığıyla çocukların deneyimleri anlaşılma çalışıldı. Bu çerçevede görüşme yapılan hanelerde kişilerin Covid-19 sürecinde sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyup duymadıkları, bu ihtiyaçlarını gidermek için hangi yolları kullandıkları, sağlık masraflarını nasıl karşıladıkları ve sağlık hakkı bağlamında yeterli bilgiye sahip olup olmadıkları değerlendirildi.

BM ÇHS’nin 24. maddesi⁵⁹ sağlık hakkına ilişkindir ve çocukların sağlığa erişimleri bu maddede bütüncül bir çerçevede düzenlenir. 24. maddede çocukların sağlık hakkına erişimi yalnızca gerekli önlemlerin zamanında alınması, sağlığın geliştirilmesi, tedavi edici, rehabilitasyon sağlayıcı ve palyatif hizmetlerle sınırlandırılmamıştır. Aynı zamanda çocukların büyüyüp tam potansiyellerini gerçekleştirebilecek şekilde gelişmesini ve mümkün olan en yüksek sağlık standardına ulaşmasını kapsayacak şekilde tanımlanır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ) anayasasında da devletlerin bu doğrultudaki mutabakatı görülür. Devletler sağlığı yalnızca herhangi bir hastalığın ya da sakatlığın olmayışı şeklinde

58 “Ailemin Bekçi Gibi Başımda Durması Hoşuma Gitmez”, bianet, 10.Haziran. 2020, http://m.bianet.org/bianet/toplum/225511-ailemin-bekci-gibi-basimda-durmasi-tabii-ki-hosuma-gitmez?fbclid=IwAR3UqQgEo0IXJCQIQ5DhlJX_M9rQVFemX8dxt2qjkBT2Ckyb4ANYXbJYkIk Erişim tarihi 15.06.2020

59 Madde 24

1.Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanırlar. Taraf Devletler, hiçbir çocuğun bu tür tıbbi bakım hizmetlerinden yararlanma hakkından yoksun bırakılmamasını güvence altına almak için çaba gösterirler.

2.Taraf Devletler, bu hakkın tam olarak uygulanmasını takip ederler ve özellikle:

Bebek ve çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi; bütün çocuklara gerekli tıbbi yardımın ve tıbbi bakımın; temel sağlık hizmetlerinin geliştirilmesine önem verilerek sağlanması; temel sağlık hizmetleri çerçevesinde ve başka olanakların yanı sıra, kolayca bulunabilen tekniklerin kullanılması ve besleyici yiyecekler ve temiz içme suyu sağlanması yoluyla ve çevre kirlenmesinin tehlike ve zararlarını gözönüne alarak, hastalık ve yetersiz beslenmeye karşı mücadele edilmesi; anneye doğum öncesi ve sonrası uygun bakımın sağlanması; Bütün toplum kesimlerinin özellikle ana-babalar ve çocukların, çocuk sağlığı ve beslenmesi, anne sütü ile beslenmenin yararları, toplum ve çevre sağlığı ve kazaların önlenmesi konusunda temel bilgileri elde etmeleri ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması; koruyucu sağlık bakımlarının, ana-babaya rehberliğini, aile planlanması eğitimi ve hizmetlerinin geliştirilmesi; amaçlarıyla uygun önlemleri alırlar.

3.Taraf Devletler, çocukların sağlığı için zararlı geleneksel uygulamaların kaldırılması amacıyla uygun ve etkili her türlü önlemi alırlar.

4.Taraf Devletler, bu maddede tanınan hakkın tam olarak gerçekleştirilmesini tedricen sağlamak amacıyla uluslararası işbirliğinin geliştirilmesi ve teşviki konusunda karşılıklı olarak söz verirler. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle gözönünde tutulur.

Madde 24’e dair ayrıntılı bilgi için bkz: <http://www.cocukhaklarizleme.org/wp-content/uploads/CRC15-R.pdf>

değil fiziksel, zihinsel ve toplumsal açılardan tam bir iyi olma hali olarak görme konusunda anlaşılmıştır.⁶⁰

Bu araştırmada da BM ÇHS ve DSÖ anayasasında belirlenmiş olan sağlık tanımından hareketle, çocukların tam bir iyi olma halini analiz edebilmek için sağlık hakkı kapsamında fiziksel, zihinsel ve toplumsal göstergeler irdelendi.

Çocukların fiziksel iyi olma halleri

Fiziksel olarak sağlığa erişim bağlamında bakıldığı zaman görüldü ki, Covid-19 sürecinde özel koruma önlemi ile desteklenmesi gereken çocukların koruyucu sağlık hizmetlerine ve tıbbi tedaviye erişimlerinde belli aksaklıklar meydana geliyor. Görüşülen 85 hanenin önemli bir kısmı tıbbi tedaviye erişimde çekinceleri olduğunu veya ilaç temininde sıkıntılar yaşadıkları için tedavi süreçlerini aksattıklarını ifade etti.

“Nefes darlığım ilerledi. Yedikule’ye sevketti doktor. Randevu aldım ama o gün koronali hasta olduğu için ilacımı alamadım. Komşumun da aynı hastalığı vardı, ondan ilaç aldım. Sağlık ocağı da işe yaramıyor, hastaneye gitmem lazım.” (3 çocuk annesi)

İhtiyacı olduğu halde sağlık hizmetine ulaşamadığını belirten haneler arasında kronik hastalığı olanların ve hamilelik sürecini yaşayanların olması da önemli noktalardan biri. Unutulmamalıdır ki kadınların hamilelik öncesinde, sırasında ve sonrasında aldıkları bakım çocuğun yaşam boyu sağlık durumunu önemli ölçüde etkileyen bir faktördür.

“Mesela bu ay aşıya götürmem lazım bebeğimi ama emin değilim ne yapmalıyız? Hangi hastaneye gitmek daha güvenli kafam karışık. Bazı hastanelere korona hastası gelmiyormuş ama işte bilemiyorsun, belki hasta olduğunun farkında değil, nasıl bileceğiz?” (3 çocuk annesi)

“Kas hastalığı var bende. Düzenli doktora gidiyorum. Bu ara gitmedim. Gitmek daha tehlikeli olur ama mesela atak geçirsem sıkıntı olur.” (2 çocuk annesi)

13 Nisan’da Resmi Gazete’de yayımlanan kararla, Covid-19 şüphesiyle başvuran herkese, sosyal güvencesi olsun olmasın, kişisel koruyucu malzeme, tanı testleri ve ilaç tedavisinin ücretsiz sunulması şart koşulmuş olsa da,⁶¹ ifadelerden de anlaşılabacağı gibi, pandemi dışında kalan sağlık hizmetlerine erişim konusunda kimi bakımverenler bilgi eksikliği nedeniyle sorunlar yaşadı. Sağlık Bakanlığının korona dışındaki hizmetlere ilişkin yeterli bilgilendirmeyi yapmaması, bu konuda yayın organlarına içerik desteği vermemesi gibi nedenlerle bu sıkıntıların yaşandığı söylenebilir.

⁶⁰ Uluslararası Sağlık Konferansı tarafından 22 Temmuz 1946’da New York’ta kabul edildiği şekliyle Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) anayasasının giriş bölümünden.

⁶¹ “Koronavirüs Tedavisi Ücretsiz Yapılacak” bilet, 14.04.2020 <https://bianet.org/bianet/saglik/222930-koronavirus-tedavisi-uccretsiz-yapilacak> Erişim Tarihi:10.06.2020

Çalışma kapsamında görüşme yapılan bakımverenler arasında, sağlık güvencesi olmayan, maddi koşulları daha da kötüleştiği için sağlık hizmetine ulaşamayan kişiler de bulunuyordu. Görüşülenler özellikle ulaşım, ilaç masrafları gibi giderlerin sağlık erişiminde engel oluşturduğundan bahsetti.

“Hastaneye gitmek de sıkıntı şu an. Toplu taşımaya binmek istemiyorum. Ambulans korona olursan geliyor ama ben hamileyim diye gelmez ki... Ben de gidemedim işte. (2 çocuk annesi)

“Üç dikiş atıldı, ilaç yazdılar ama alamadık, para yok. Komşu verdi renkli sudan, babası pansumanını yapıyor, ben yapamıyorum, kan tutuyor beni.” (4 çocuk annesi)

“Hastaneye gittim. Benim sigortam yok. Kendi param ile alıyorum. Bayağı beklettiler.” (4 çocuk annesi)

“Sigortam yok ki, benim de çocukların da. Babası işsiz çocukların. Ben de temizlikle geçiniyorum, benim de yok. Üstüne bu evde kalma zorunluluğu gelince, iyice karıştı durumlar. Hastaneye gitmedik ama gitmemiz gerekse nasıl gideriz emin de değilim. Bütün masrafları devlet karşılayacak mı? İlaç mesela, alamıyoruz şu an. Geçen ay kızım ateşlendi, bekledik geçti.” (2 çocuk annesi)

Bireylerin sağlık sigortası olup olmadığına bakılmaksızın herkesin sağlık hizmetlerine ve tedaviye erişiminin sağlanacağına ilişkin karar duyurulduğu halde, Suriyeli mültecilerin sağlık hizmetlerine erişiminde yaşadığı ilde kayıtlı olmama durumunun bir bariyer işlevi gördüğünü tespit etmek mümkündür. Düzensiz göçmenlerin sınırdışı edilme veya başka şehirde kayıtlı olan mültecilerin sadece ikamet izni aldıkları şehirlerde sağlık hizmetlerine erişebileceklerine ilişkin önceki kararlara tabi sayılma kaygısından dolayı devlet hastanelerine başvurmak konusunda çekimser kaldıkları biliniyor.⁶²

Bu araştırma kapsamında görüşülen çocuklar kendileri de aileleri de yaşadıkları ile kayıtlıydı. Bir başka ifadeyle, sözkonusu dezavantajı yaşayan hanelere ulaşamadı. Ancak sınırdışı edilme ya da kayıtlı bulunduğu ile gönderilme kaygısıyla sağlık haklarına erişemeyen mültecilerin bulunabileceği göz ardı edilmemeli.

Suriyeli ailelerin sağlık hizmetlerine erişimde yaşadıkları bir diğer engel ise dil bariyeri. Bu araştırma kapsamında görüşülen hanelerdeki çocuklar halihazırda okula gittiği için hanede en az bir kişinin Türkçe bildiğini söyleyebiliriz.

Nitekim bu hanelerde yaşayanlar da dil bariyerini aştıklarını ama sağlık bilgilerine ve hizmetlerine nasıl ve nerede erişebilecekleri konusunda yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ifade etti. Covid-19 ile ilgili temel sağlık bilgilerini ise Arapça yayınlanan materyallerden

⁶² Murat Erdoğan & Zeynep Balcioğlu, “What does it mean to be an urban refugee in Turkey during a pandemic?” Open Democracy (2020) <https://www.opendemocracy.net/en/north-africa-west-asia/what-does-it-mean-be-urban-refugee-turkey-during-pandemic/?fbclid=IwAR0eZtSK77ENwM3ZZHx6fH-oPJptI6BGISLT16HVydGAR6NzzSwyRYTXrxE> Erişim Tarihi:09.06.2020

temin ettiklerini belirttiler. Ama bilgi-iletişim teknolojilerine erişimi çok kısıtlı olan Suriyeli mülteciler için bu durumun çok da yaygın olmadığı unutulmamalıdır.

Görüşülen kişilere aldıkları önlemler de soruldu. Hiç önlem almadığını ve gerek duymadığını belirten 10 kişi dışında, görüşülen kişilerin 44'ü evin zorunlu ihtiyaçları hariç dışarı çıkmamaya çalıştığını, 73'ü eğer çıkarsa maske veya eldiven kullandığını belirtti.

Görüşmenin ilerleyen kısımlarında, maskesiz dışarı çıkmadığını söyleyenlere kişisel koruyucu malzemeye, yani maskeye nasıl ulaştıkları sorulduğunda "maskesiz dışarı çıkmıyorum" cevabıyla çelişen cevaplar verildiği görüldü. Görüşülenlerin büyük bir çoğunluğu eczaneden alınan maskelere ulaşamadığını ifade etti.

3 Nisan 2020'de kamusal alanlarda maske takma zorunluluğu getirildiği açıklandıktan sonra 5 Nisan'da ücretsiz maske dağıtımına başlanmış, ardından da 6 Nisan'da maske satışı yasaklanmıştı.⁶³ Ancak her ne kadar mevzuat kapsamında, sosyal güvencesi olmayanlar ücretsiz maske erişimine dahil edilmiş olsa da Sağlık Bakanlığından ücretsiz maske şifresi gelmesini bekleyen görüşmeciler, şifre gelmeyince maske alamadıklarını, bu yüzden maskesiz dışarı çıkmak zorunda kaldıklarını ya da başörtülerinden maske yaptıklarını anlattı.

"Ama bir tek maskeyi paralı vermeleri çok zoruma gitti yani hem maskesiz çıkmayın diyorlar hem de parayla satıyorlar. Geçen gün markete gittim, unuttum maskeyi, beni içeri almadılar, çok zoruma gitti. Şimdi ben çocuğumla çıkarken ona takıyorum, kendim takamıyorum, yok o kadar maske, ne olacak?.. Seçimlerde görüyoruz sırf kağıtlara ne kadar para harcıyorlar, şimdi bir maskeye mi bulamıyorlar, anlamıyorum." (3 çocuk annesi)

"İlk başta bulamamıştık. Alışverişe giderken başörtüsüyle yüzümü kapatıyordum." (4 çocuk annesi)

"Biz önlemlerimizi almaya devam ediyoruz. Maskeleri sürekli yıkıyorum, yeteri kadar yok yani, ne yapalım. Doğru mu yapıyorum bilmiyorum ama yıkıyorum." (4 çocuk annesi)

Covid-19 sürecinde sadece sağlık hizmetlerine erişimin değil, hijyen ve barınma koşullarının da bağışıklık sistemini güçlü kılmak için önemi bir kez daha belirginleşti. Ancak kurumların hedef kitesindeki çocukların yaşam koşulları her zaman salgına karşı dirençli olabilecekleri bir ortam sağlamıyordu. Görüşülen hanelerin büyük bir çoğunluğu güvencesiz, gündelik işlerle geçimlerini sağlayan hanelerdi. Hane geliriyle paralel olarak, yaşanan evlerin fiziki ve sosyal yapıları, ev halkından birine Covid-19 tanısı koyulması durumunda, izolasyonun sağlanmasına uygun koşullara sahip değildi. Görüşülen 85 haneden 41'i sosyal izolasyona uygun koşullara sahip olmadıklarını ifade etti.

63 "Ücretsiz maske dağıtımı karmaşası: Maske zorunluluğunun getirildiği 3 Nisan'dan bu yana hangi açıklamalar yapıldı, nereden nereye gelindi?", 29.04.2020
<https://medyascope.tv/2020/04/29/uccretsiz-maske-dagitimi-karmasasi-maske-zorunlulugunun-getirildigi-3-nisandan-bu-yana-hangi-aciklamalar-yapildi-nereden-nereye-gelindi/> Erişim Tarihi: 08.06.2020

“Bizim iki odamız var ama bir odamızın camı yok, o odayı kapatamıyoruz, havasız kalmamız diye. Allah muhafaza, bir kişi hasta olsa ayrı bir oda sağlayamayız.” (4 çocuk annesi)

“Tek odada yaşıyoruz.” (3 çocuk babası)

Görüşülen 39 kişi ise hanede hastalanan biri olması durumunda karantina için kullanabilecekleri bir oda olduğunu söyledi. Ancak bu duruma zorunluluktan bir çare üretmeye çalıştıkları ifadelerine yansıdı.

“Hepimiz bir odada yaşar, karantina imkanı yaratırız.” (2 çocuk annesi)

“Öyle bir durum olsa çocukların odasını yaparız herhalde.” (3 çocuk annesi)

Denebilir ki, kalabalık ve sosyo-ekonomik dezavantajlı olan ailelerde yaşanan izolasyon engeli Suriyeli mültecilerin sosyo-ekonomik koşullarından dolayı onların hanelerinde daha da derin olarak hissediliyor.⁶⁴ Halk Sağlığı Uzmanları Derneği bu durumlarda Covid-19 tanısı konan mülteciler için bir ay kalabilecekleri geçici konaklama sunulmasını öneriyor.⁶⁵ Benzer bir öneri bu ihtiyaca sahip Türkiye vatandaşları için de yapılabilir.

Çocukların akıl sağlığı destek ve hizmetlerine erişim hakkı

Kriz anlarında çocukların sağlık hizmetlerine erişebilmeleri ve fiziksel korumanın yanı sıra oluşacak korku ve travmayı engelleyebilecek psikososyal bakımın sağlanması da sağlığa bütüncül bir yaklaşımın temelidir. Bu noktada Covid-19 sürecinin çocukların ruhsal dünyalarında nasıl değişimler yarattığını irdelemek önem kazanıyor. Yapılan görüşmelerde gördük ki, Covid-19 sürecinde gerçekleşen günlük pratiklerdeki değişim, çocukların duygu durumlarında da çeşitli değişikliklere yol açmış. Görüşülen çocukların birçoğu sıkılma, özlem, endişe ve korku gibi duyguları deneyimlediklerini ifade etti.

“Sevmediğim ne varsa özledim. Okula giderim, bakkala giderim, kardeşlerimi parka götürürüm. Hepsini yaparım ama daha fazla evde üst üste oturmak istemiyorum. Nefes alsak duyuyoruz birbirimizi.” (14 yaş)

Çocukların yaşadıkları endişeden dolayı izin günlerinde bile dışarı çıkmadıkları da ortaya çıkan bulgulardan biri.

“İzin günü de dışarı çıkmadım. İstemiyorum. Haberlerde virüsün hemen bulaştığını gördüm. Bizim mahallede de vardır. O yüzden istemiyorum.” (12 yaş)

⁶⁴ Murat Erdoğan&Kemal Kirişçi, “Turkey and Covid-19: Don’t Forget Refugees”, https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2020/04/20/turkey-and-covid-19-dont-forget-refugees/?preview_id=800577&fbclid=IwAR3DDn-08VD77ikAJSjoxTATyy6ZBDfbaCEs3ZU0getb8PaAWq93PGX5nYU Erişim Tarihi: 9.06.2020

⁶⁵ “COVID-19 ve Mülteciler İle İlgili Eyleme Geçmeliyiz” HASUDER, 29.03.2020 <https://korona.hasuder.org.tr/covid-19-ve-multeciler-ile-ilgili-eyleme-gecmeliyiz/> Erişim Tarihi: 7.06.2020

“Şüpheleniyorum, acaba korona olabilir miyiz diye... Annem bazen nefes darlığı geçiriyor, ama galiba korona değil de başka bir şeyden... Eğer korona olursak, hastaneye gittiğimizde ya ölürsek veya şu anda biz korona olabiliriz...” (11 yaş)

Görüşmelerde çocuklarının dışarı çıkmasına izin vermediklerini söyleyen bakımverenler de oldu. Bu duruma paralel olarak bazı çocuklar aileleri izin vermediği için izin günleri de dahil hiç dışarı çıkamadıklarından yakındı. Salgın döneminde kaygı ve korku hali doğal olmakla beraber bakımverenlerin abartılı panik hissini çocukların ve gençlerin ruh sağlığını olumsuz etkilediği söylenebilir.

Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği, kaygıyla başetmek için kişinin karşı karşıya bulunduğu riskin boyutlarını net olarak belirleyip, kontrolü dahilinde yapabileceklerini uygulamaya çalışması gerektiğini ifade ediyor.⁶⁶ Bunun da en iyi yolu doğru kaynaktan bilgi almak. ÇHS'nin 24. maddesinde de toplumun bütün kesimlerinin, özellikle çocukların ve bakımverenlerin, çocuk sağlığı konusunda temel bilgileri edinmelerine ve bu bilgileri kullanmalarına yardımcı olunması taraf devletlerin bir yükümlülüğü olarak belirtiliyor. Devletler, sağlıkla ilgili bilgilerin fiziksel açıdan erişilebilir, anlaşılabilir, çocuğun yaşına ve eğitim düzeyine uygun olmasını sağlamakla yükümlü. Bu nedenle, çocukların okullar kapanmadan Covid-19 sürecine dair hiçbir bilgi almamış olmaları göz ardı edilmemesi gereken bir nokta. Çocukların kaygılarını kontrol edebilmek için çocuk dostu, güvenilir bilgiye ulaşmanın önemine dair ayrıntılı açıklama Bilgi ve Medyaya Erişim başlığında bulunabilir.

Evde sıkıştığı ve çocuk dostu bilgiye ulaşamadığı için kaygılanan çocuklar olduğu gibi evde kalamayan çocuklar da ayrı kaygılar geliştirmiş durumda. Örneğin ailesine destek olmak için Covid-19 sürecinden önce kağıt toplayıcılığı yapan çocuklardan biri duygularını şöyle ifade ediyordu.

“Sanki korona bizim işimizi daha da kirli bir iş yaptı. Daha önce de ben kağıt toplarken insanların bana bakmadığı dikkatimi çekiyordu ama şimdi çalışıyorum diye virüslü olduğumu düşünüyorlar, o yüzden kaçıyorlar gibi geliyor. Bunun değişmesini, evde kalmayı isterdim tabii ama evde kalmak öyle kolay değil bizim için. Ben de istemem hastalanayım.” (17 yaş)

Hijyen ve güvenlik kavramlarının yoksullukla yan yana kullanılması ana akım medyada karşılaştığımız bir durumdur ve bu temsil şekli yoksul hanelerde yaşayan çocukların sadece asgari temel ihtiyaçlara ulaşımında yaşadıkları zorlukları değil; toplumsal, kültürel, mekânsal, siyasal dışlanmışlıklarını da pekiştirmektedir. Dolayısıyla hijyen ve güvenlik kavramlarıyla çizilen yoksul imgelemi atık-kağıt toplayıcılarını kamusal mekanlardan dışlayıcı bir zemin oluşturur. Covid-19 sürecinde yaratılan hijyen söyleminin de sosyo-ekonomik dezavantajlar yaşayan çocukları kentsel mekandan dışlayıcı bir dile dönüşmemesi gerektiği göz ardı edilmemeli.

⁶⁶ Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği COVID-19 (Korona) Virüs Salgını Sırasında Aile, Çocuk ve Ergenlere Yönelik Psikososyal ve Ruhsal Destek Rehberi”, Türkiye Çocuk ve Genç Psikiyatrisi Derneği <https://www.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/6/2020/03/cogepdercovid-19rehberi30mart2020.pdf> Erişim Tarihi: 09.06.2020

Çocukların toplumsal iyi olma hali

Yukarıda da belirtildiği gibi devletlerin sağlık hakkı alanındaki yükümlülükleri, tüm çocukların, fiziksel, duygusal ve toplumsal iyi olma halini kapsar. Bu noktada, Covid-19 sürecinin daha da derinleştirdiği yoksulluğa bağlı toplumsal dışlanma olgusunu toplumsal iyi olma hali kapsamında değerlendirebiliriz.

Sürecin yarattığı yeni sorunlar yoksulluğun daha da derinden hissedilmesine neden oldu. Çocuklar da bu derinleşen yoksulluğun tam göbeğinde bir yandan eğitim, sağlık gibi sosyal haklara erişimlerinde zorlanırken bir yandan da toplumun kültürel hayatından, kent mekanlarından daha da uzaklaşıyordu.

Araştırmada görüşülen kişiler içinde ekonomik zorluk yaşayanlar, ulaşım ve ilaç masraflarını karşılayamadığı ve doğru, güvenilir bilgiye ulaşamadığı için fiziksel olarak sağlık hizmetlerine erişmekte zorluklar yaşıyordu. Bu durum elbette Covid-19 süreci öncesinde de çok farklı değildi ama geçimini gündelik işlerle sağlayan kesimlerin bu dönemde hane gelirlerinin azalması aileleri, temel sağlık ve gıda harcamalarını kısmaya zorladı.

Covid-19 tedbirleri ve hareket kısıtlamalarının çocukların ruh sağlığı üzerindeki etkileri de bir diğer üzerinde durulması gereken konu olarak ortaya çıktı. Çocukların yaş ve gelişimlerine uygun bilgiye erişememeleri, çocuk dostu ve çocukların iyi olma halini gözeten yayınların yetersizliği çocukların süreçle ilgili kaygısını arttırdı.

Sonuçta sağlık hakkına erişim kapasitesini etkileyen tüm bu değişkenler sadece bireyi değil, zincir etkisi tüm toplumu etkileyen bir psiko-sosyal durum oluşturdu.

SONUÇ

Araştırmada, Covid-19 sürecinde İstanbul'un farklı yerleşimlerinde çocukların haklarına erişimine dair durum tespiti yapmak, hangi alanlarda haklara erişilemediğini ve bunun çocuklara etkisini ve alınması gereken kısa ve uzun vadeli önlemleri ortaya koymak amaçlandı. Raporun bu son bölümünde araştırma bulguları çocuk hakları penceresinden bütüncül olarak ele alınarak, BM ÇHS'nin dört temel ilkesi ışığında detaylandırıldı. Ardından araştırma sürecindeki gözlemler ve sonuçlar ışığında atılması gereken adımlara, alınması gereken önlemlere değinildi.

Süreç öncesinde de türlü yoksulluk ve yoksunluklar yaşayan, özel önlemlerle desteklenmesi gereken hedef gruplardaki çocukların temel haklara erişememesinin bugün ve gelecekte psiko-sosyal gelişimleri, yaşam koşulları, okula devam durumları üzerindeki etkisine bakmak büyük önem taşıyor. Bulgularda da paylaşıldığı gibi yaşama, hayatta kalma ve gelişim; eğitime, sağlığa, bilgi ve medyaya erişim ve oyun, serbest zaman ve kültür sanat yaşamına katılım haklarına erişimin önündeki engeller diğer hakların da yaşama geçmesinin önünde engel oluşturuyor. BM ÇHS'nin dört temel ilkesi olan ayrım gözetmeme, yaşama, hayatta kalma ve gelişim, çocuğun öncelikli yararı ve katılım ilkelerinin de sözleşmede tanımlanan tüm hakların sağlanması ve korunması için yol gösterici olduğunu biliyoruz. İçinden geçtiğimiz süreçte alınacak önlemlerin yalnızca Covid-19 süreci için kısa vadeli bir yaklaşımla değil, çocukları merkeze koyan hak temelli bir yaklaşımla uzun soluklu planlanması gerekiyor.

Çocuk haklarının yaşama geçmesi, çocuğun geleceğe hazırlanması değil, bugün çocuğun potansiyelini açığa çıkarabileceği, şimdiki yaşamı için en elverişli koşulların yaratılması ile mümkündür. Bu düşünce her yaşta ve tüm çocuklar için geçerli olmalıdır.

Covid-19 sürecinde, özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların haklarına erişimlerine dört ilke üzerinden bakacak olursak...

Yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı

"Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler. Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler."

ÇHS Madde 6

Covid-19 sürecinde çocukların salgından diğer yaş gruplarına oranla daha az etkileniyor oluşu çocukları sürecin görünmezleri haline getirdi. Az etkileniyor olmalarına rağmen taşıyıcı olma ihtimalleri nedeniyle, özellikle fiziksel, duygusal ve sosyal bazı gelişimsel ihtiyaçları ertelenerek, alınan önlemlerden ilk etkilenen gruplardan biri yine çocuklar oldu. Çocuklar iki aydan uzun bir süre okullarından, sokaklardan, parklardan, akran ve arkadaşlarından uzakta, evde kaldı. Bu süreçte bakımverenlerinin sosyal ve ekonomik koşulları çocukların yaşamları ve gelişimleri üzerinde neredeyse tek belirleyici oldu. Bulgular bölümünde de ifade edildiği gibi, özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocuklar yetersiz yaşam koşulları, gelişimlerini destekleyecek materyal azlığı, teknolojik araçlara

kısıtlı erişim nedeniyle ekranlarından farklılaşan deneyimler yaşadı. Kimi zaman aşırı gibi yaşamsal önemdeki hizmetlere ailelerinin yetersiz bilgilendirilmesi ve/veya hizmetlere risksiz erişimlerinin olmaması nedeniyle uzak kaldılar.

Ayrım gözetmeme

“Taraflar Devletler, bu Sözleşme’de yazılı olan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.”

ÇHS Madde 2- 1. paragraf

Sözleşmeye taraf devletler kendi yetkileri altında bulunan tüm çocukların sözleşmedeki tüm haklardan eksiksiz yararlanacağını taahhüt ederler. Ancak yine yaşama, hayatta kalma ve gelişim ilkesinde de vurgulandığı gibi, çocukların neredeyse tüm haklarına erişimleri Covid-19 sürecinde bakımverenlerinin koşullarına bağlı olarak sağlanabildi ya da sağlanamadı. Alınan önlemlerin çocukları homojen bir grup olarak varsayması, bireysel farklılıklarının ve gelişen kapasitelerinin göz ardı edilmesi ayrımcı durumlar için zemin yaratabildi. Bilgi ve iletişim teknolojisi araçlarına erişimdeki eşitsizlikler, internet erişiminin hanelerde mümkün olmaması çocukların eğitim haklarına erişimlerinin önünde engel oldu. Buna ek olarak, anadilleri farklı olan, Türkçeyi etkin kullanmayan ya da çeşitli engeller dolayısıyla özel eğitime ihtiyaç duyan bazı çocuklar bu süreçte gerek eğitim hakları gerekse bilgi ve medyaya erişim hakları yönünden geride kaldılar.

Çocuğun öncelikli yararı

“Kamusal ya da özel yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar ya da yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde çocuğun yüksek yararı temel düşüncedir.”

ÇHS Madde 3- 1. Paragraf

Çocuğun öncelikli ya da yüksek yararı kavramı, hem sözleşmede öngörülen tüm hakların eksiksiz biçimde gerçekleşmesini hem de çocuğun bütünsel gelişimini amaçlar. BM ÇHK bu hakkı çocuğun fiziksel, zihinsel, manevi, ahlaki, psikolojik ve sosyal gelişimini birlikte kucaklayan bütünsel bir kavram olarak ifade eder. Çocuğun öncelikli/yüksek yararını belirlemek her zaman çok boyutlu bir bakış açısı gerektirir. Covid-19 sürecinde alınan kararların çocukların öncelikli yararı ilkesine ne derece uygun olduğu da kısa ve uzun vadede etkileri dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Süreçte çocuklara özgü bilgilendirme ve olası hak ihlallerinde başvuru mekanizmalarının olmayışı, karar alıcıların süreçte çocukları önceliğe alan kararlar alındığına dair beyanda bulunmaması, merkezi sınav tarihlerinde yaşanan ve çocukları kaygılandıran değişiklikler, çocukların hane içinde koruyucu, önleyici önlemlerle desteklenmesine dair eksiklikler gibi örneklenebilecek durumlar Covid-19 sürecinde çocuğun öncelikli yararı ilkesinin daha dikkatle ele alınması gerektiğini gösteriyor.

Çocuğun görüşlerine saygı/Katılım hakkı

“Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını; çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak bu görüşlere gereken özenin gösterilmesi suretiyle tanırırlar.”

ÇHS Madde 12

Katılım, çocuğun kendini etkileyecek kararlara dahil olması için desteklenmesi ve görüşünü ortaya koymak için alan yaratılmasını gerektiren bir süreçtir. Çocuk katılımında çocuklar pasif alıcılar değil, kendileriyle ilgili kararların aktif belirleyicisidir. Oysa ki Covid-19 sürecinde sokağa çıkma yasaklarından uzaktan eğitimin yöntemine, merkezi sınav tarihlerinden öğretmenleriyle iletişime uzanan bir yelpazede çocuklar tüm kararların sadece pasif alıcıları oldu. Çocuklara özgü bilgi ve haber kaynaklarının çok az oluşu, çoğu kez çocuk dostu olmayışı ve bunların da yalnızca çevrimiçi araçlarla erişilebilir oluşu çocukları bu süreçte kendileriyle ve yaşamlarıyla ilgili karar alabilecekleri bilgilerden uzak tuttu.

İnsan haklarının temel niteliklerinde de vurgulandığı gibi haklar bölünmez, vazgeçilmez ve birbiriyle bağlantılıdır. Araştırma boyunca değinildiği gibi, çocukların eğitime, sağlığa, bilgi ve medyaya erişim ve oyun, kültür sanat yaşamına katılım ve serbest zaman haklarına erişimlerinin önündeki engellerin ortadan kalkması, dört temel ilke olan ayrım gözetmeme, yaşama, hayatta kalma ve gelişim, çocuğun öncelikli yararı ve katılım ilkelerinin hayata geçiyor olmasıyla mümkün gözüküyor. Bu doğrultuda çalışma çerçevesinde geliştirilen, sivil toplum kuruluşları ve kamu kurumlarına yönelik çeşitli öneriler, atılabilecek somut adımları görünür kılmak için bir sonraki bölümde ilgili hak başlıkları altında paylaşıldı.

ÖNERİLER

Bu çalışmada erişilen bulgular ışığında, çocukların yaşama, hayatta kalma ve gelişim, bilgi ve medyaya erişim, sağlık, eğitim, oyun, dinlenme ve kültürel hayata katılım haklarına erişimini sağlamak açısından aşağıdaki öneriler geliştirildi. Ancak bu önerilere kaynaklık eden araştırmanın temsili olmayan bir grupta yapıldığı, çeşitli engel gruplarından çocukların, erişimimiz dışındaki mülteci çocukların, okullaşamamış ve çalışan çocukların deneyimine yeterince yer vermediği de unutulmamalıdır.

Çocuk haklarının tüm çocuklar tarafından erişilebilir kılınması için bu önerilerin önleyici, destekleyici ve sürecin takibini içeren bir perspektifle değerlendirilmesi gerekir. Çocuk hakları ihlallerinin önüne geçmek, hakları tüm çocuklar için erişilebilir kılmak bütüncül bir çocuk (hakları) politikası ile mümkündür. Bu bütüncül politika tüm çocukları etkileyen benzer bir salgın, afet veya diğer olağanüstü koşullar için de hazırlıklı olmayı sağlayacaktır.

Yaşama, hayatta kalma ve gelişim hakkı

- Çocuklar için gerekli yaşam standartlarının sağlandığından emin olmak için hanelerdeki çocukların yaş ve gelişim ihtiyaçlarına uygun gıda ve hijyen destekleri sağlanmalı.
- Sağlanan sosyal destekler ailedeki çocuk sayısı ve ihtiyaç dikkate alınarak çeşitlendirilmeli.
- Bu süreçte gelişimlerinin sektöre uğramamasını güvence altına almak için eğitici materyaller ücretsiz erişilebilir kılınmalı.
- Araştırmanın yürütüldüğü mahallelerde çocukların yakınlarında erişebileceği temiz, güvenli ve yeşil alan ihtiyacının karşılanması için süreç sonrasında da adımlar atılmalı, çocuk dostu mekanlar için politikalar geliştirilmeli.
- Çocukların tüm alanlarda (bilişsel, psikososyal, psikomotor ve fiziksel) gelişimlerinin örselenmeyeceği süreçler ve destekler sağlanmalı.
- Okula dönüş sürecinde sosyal-duygusal gelişimleri ile ilgili uzun soluklu ve onarıcı destek hizmetleri sunulmalı.
- Çalışılan gruplara uygun araçlar kullanılarak psikososyal destek verilmeli.
- Covid-19 sürecinde yapılan sosyal yardımlara ilişkin sorumlu kurumların şeffaf ve hesap verebilir olması için savunu çalışması yapılmalı.
- Mahalle bazlı ihtiyaçların tespit edilerek yardım başvuruları çevrimiçi kanallar dışında da yaygınlaştırılmalı.
- BM ÇHS'nin uygulamasından sorumlu kurum olan Aile, Çocuk ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB), Covid-19 sürecinde ve sonrasında alınan önlemlerin ve atılacak adımların ülkedeki tüm çocukların haklarını gözetmesine ilişkin yol haritası hazırlamalı.

- AÇSHB tarafından özel önlemlerle desteklenmesi gereken çocukların taleplerini görünür kılan ihtiyaç analizleri yapılmalı ve bu analizler ilgili diğer bakanlıklarla paylaşılmalı.

Eğitime erişim hakkı

- Eğitim hakkı bağlamında eğitime erişim sağlanmalı, hiçbir çocuğun uzaktan eğitimin dışında kalmaması için çalışmalar yapılmalı.
- Farklı öğrenme ihtiyaçları bulunan tüm çocuklar için eğitimin kapsayıcılığını artırmaya odaklı politikalar artırılmalı.
- Eğitimin tüm çocuklar için ücretsiz olması için uzaktan eğitim sürecinde ortaya çıkabilen ekstra maliyetler karşılanmalı, uzaktan eğitime erişim için televizyon, tablet, bilgisayar, internet veya diğer donanımlara erişim sağlanmalı.
- Çocukların öğrenme açısından yaşadıkları güçlüklerin aşılabilmesi için çokdilli eğitimi destekleyecek programlar artırılmalı.
- Türkçe öğrenimini destekleyebilecek, mevcut Türkçe becerilerinin kaybını önleyecek destek mekanizmaları artırılmalı.
- Dersleri destekleyecek çocukların anadillerinde internet sayfaları veya çevrimiçi kaynaklar paylaşılmalı.
- Engellilik, mültecilik ya da diğer farklılıklar nedeniyle acil ve özel bir şekilde desteklenmesi gereken grupların ihtiyaçlarına özel çalışmalar başlatılmalı.
- EBA'da çocuklara sunulan içerikler daha çocuk dostu hale getirilmeli ve çocuklar her açıdan gelişimleri takip edilerek fiziksel, zihinsel ve dilsel gelişimlerini destekleyecek çalışmalarla buluşturulmalı.
- Çocukların kendi öğretmenlerinin EBA programını destekleyici buluşmalar yapması veya video paylaşımında bulunması sağlanmalı.
- Öğretmenlerin uzaktan eğitimde daha sınırlı ödev vermesi, ödev yapma sürecini desteklemesi ve birebir geribildirim vermesi, çocukların öğretmenlerine erişimlerinin artırılması, soru yöneltme mekanizmaları kurulması sağlanmalı.
- Dijital kaynakların yanı sıra basılı kaynaklarla da uzaktan eğitim desteklenmeli.
- Çocukların tümünün sınıf çevrimiçi gruplarına erişimleri sağlanmalı, çevrimiçi ev ödevi kulüpleri oluşturulmalı, çocukların ödev yapma süreci desteklenmeli.
- EBA içeriklerinin çocuklardan alınan geribildirimlerle güncellenebilmesi için çocuk katılımını destekleyen platformlar oluşturulmalı.
- Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin ihtiyaçlarının ve iyilik hallerinin belirleneceği araştırmalar yapılmalı, öğretmenler ihtiyaçlarına yönelik desteklenmeli.

- Öğretmen yetiştirme programları medya okuryazarlığını da içerecek biçimde yeniden yapılandırılmalı, öğretmenler de uzaktan eğitim sürecinin gerektirdiği teknolojik altyapı ile desteklenmeli (bilgisayar, akıllı telefon, sınırsız internet bağlantısı vb.).
- Çocukların sınıf arkadaşlarıyla etkileşimlerinin sürmesi için önlemler alınmalı, çevrimiçi dersler esnasında veya gruplar üzerinden sosyalleşme olanakları artırılmalı.
- Okula dönüş sürecinde çocukların Covid-19 sürecinde yaşadıkları psikolojik zorlukları azaltmak, arkadaşlarıyla ve öğretmenleriyle etkileşimlerini artırmak için psikososyal destek alması sağlanmalı.
- 2020-2021 eğitim öğretim yılının ilk aylarında haftalık programlar düzenlenirken çocukların sosyal-duygusal öğrenme becerilerini destekleyebilecek ve yaşadıkları Covid-19 sürecini anlamlandırmalarını sağlayacak programlar yapılmalı ve içerikler geliştirilmeli, çocukların okulla, öğretmeniyle ve arkadaşlarıyla yeniden güçlü bağlar kurmasına yönelik destek verilmeli.
- Türkçe öğrenmeyi destekleyecek programları anadili Türkçe olmayan ebeveynler ve diğer bakımverenler için de sağlayarak bakımverenlerin çocuklarının eğitimini desteklemesinin kolaylaştırılması sağlanmalı.
- Uzaktan eğitim sürecinde çocuklar ebeveynler ve diğer bakımverenler uzaktan eğitim sürecine dair etkin biçimde bilgilendirilmeli ve bilgilendirme farklı dillerde de yapılmalı.
- MEB'in Mobil Bilgi Servisi olan 8383, üyelik ya da ücret gerektirmeksizin, tüm velilere düzenli bilgilendirme yapmalı.

Bilgi ve medyaya erişim hakkı

- Çocuklara özgü bilgilendirmeler iletişim politikasının öncelikli öğelerinden biri haline getirilmeli ve sürekliliği sağlanmalı.
- Çocuklara yönelik koronavirüse ilişkin bilgilendirmelerde tüm bakanlıkların tüm iletişim kanallarında ortak bir tutum taşıması sağlanmalı.
- Bilgilendirmeler çocukların kendi yaş ve gelişim düzeylerine uygun, anadillerinde ve çocuk dostu araçlarla yapılmalı, bunlar uygun yollarla çocuklara ulaştırılmalı.
- İnternete erişimin düşük olduğu göz önünde bulundurularak çocuklara uygun basılı materyaller ulaştırılmalı.
- Çocukların Covid-19 süreciyle ilgili merak ettiği soruları sorabilecekleri, bilgi alabilecekleri ücretsiz telefon hatları açılmalı.
- Çocukların aralarında güven bağı olan öğretmenleri, sivil toplum çalışanları gibi kişilerden bilgi almalarına imkan sağlanmalı.
- Uzaktan eğitim sürecinde okullarından ve öğretmenlerinden uzak kalan çocuklarla öğretmenlerinin iletişim kurmaları sağlanmalı.

- İnternete erişim için gerekli teknolojik aletler sosyal yardımlar kapsamına alınmalı.
- Bakımverenlerin çocuklara süreci anlatmak, onlara bilgi sağlamak, çocukların kaygılarını azaltmak için yol gösterici içeriklere, anadillerinde ulaşılabilirliği artırılmalı.
- Çocukların Covid-19 süreci hakkında görüşlerini ifade edebilecekleri görünür araçlar oluşturulmalı; görüşlerin yalnızca ifadeyle sınırlı kalmaması, dikkate alınması ve çocukların mevcut fikir ve önerilerinin gerekçeleriyle, olumlu ya da olumsuz karşılığını bulabilmesi sağlanmalı.
- Çocukların kaygı düzeylerini ciddi şekilde artırmadan Covid-19 süreci hakkında bilgi ve önlemlere erişebilmeleri için çocuklara yönelik yayın yapan kanalların yayınlarında bu tarz içeriklere yer verilmeli.
- İnternetin bilgi ve medyaya erişim hakkının bir önkoşulu olduğu bu ve benzeri durumlarda kamuya açık ve ücretsiz internet erişimi yaygınlaştırılmalı.
- Özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar, engelli çocuklar ve genel olarak özel gereksinimi olan çocuklar gibi grupların bilgiye erişim imkanları ve kısıtları görünür hale getirilmeli, ayrımcılık yasağı bakımından bu kısıtlar kaldırılmalı.

Dinlenme, boş zaman değerlendirme, oyun oynama, kültürel ve sanatsal etkinliklere katılma hakkı

- Okullarından, arkadaşlarından uzaklaşmış olduğu görülen çocukların kitap, ev içi oyun materyali gibi ihtiyaçları giderilmeli.
- Bakımverenlere çocukları ile geçirdikleri zamanlar için oyun materyali ve ev içi fiziksel aktivite önerileri ulaştırılmalı.
- Görüşmeler sırasında çocukların da belirttiği gibi, EBA sisteminin oyun oynama ihtiyacını gidermek için kullanılacak formata getirilmesi, evde oynanabilecek oyun içerikleri sunması sağlanmalı.
- Çocukların yaş ve gelişim ihtiyaçları gözetilerek oyun ve oyuncak ihtiyaçları kamu kurumları tarafından karşılanmalı.
- Sağlanacak oyun içeriklerinin ve kitapların dil bariyerini göz önünde bulunduran, farklı öğrenme biçimleri olan çocukları gözetecek şekilde kapsayıcı olmasına dikkat edilmeli.

Sağlık bakımı hizmetlerine erişim hakkı

- Nakit sosyal yardım kriterlerini mültecileri de kapsayacak şekilde genişleterek tüm çocukların sağlık haklarına erişimlerine dair ekonomik engeller ortadan kaldırılmalı.
- Kalabalık ve sosyo-ekonomik dezavantajlı olan ailelerde yaşanan izolasyon engeli için hastalık ihtimalinde, hasta kişinin bir ay kalabileceği geçici konaklama olanağı sağlanmalı.

- Çocukların ve bakımverenlerinin yaşadıkları sıkıntı ve gündelik yaşamlarına, okullarına ve arkadaşlarına duydukları özlem gibi zorlayıcı duygularla başedebilmeleri için onları güçlendiren destek mekanizmaları hayata geçirilmeli.
- Yeni doğan gibi çocukluk dönemi aşlarını içeren hizmetler karantina koşulları gözetilerek verilmeli.
- Covid-19 sürecine ilişkin çevrimiçi eğitim programları yapılarak, uzun dönemli planlama konusunda farklı dillerde bilgi verilmeli ve kişisel hijyen gibi konularda becerilerin artırılması sağlanmalı.
- Covid-19 dışındaki hastalıklar söz konusu olduğunda da sağlığa erişimin göz ardı edilmemesine özen gösterilmeli, ailelerin sağlık hizmetine erişimi sağlanmalı.
- Çocukların ihtiyaçları dahilinde sağlık hizmetleri ve sosyal hizmetler konularında bilgilendirici çalışmalar yapılmalı.
- Kayıtlı kayıtsız olması, hangi hukuki statüye sahip olduğu, sağlık sigortasının olup olmamasından bağımsız olarak mültecilerin sağlık haklarına erişimi sağlanmalı ve sağlık hizmetlerine güvenle başvuru yapması garanti altına alınmalı.

EKLER

EK 1

Bakımveren görüşme çerçevesi

Görüşme tarihi:

Görüşmeyi yapan kişi:

Görüşme süresi:

Görüşülen kişi ile ilgili kısa bilgi:

Görüşmecinin Notları:

Hane hakkında bilgi (aile yapısı/ profili, bakım verenlerin iş durumu, hanenin fiziki şartları, sosyal yardım alınıp alınmadığı, vb.)

Sorular:

1. Nasılsınız? Çocuklar nasıl? Günleriniz nasıl geçiyor?
2. Bu süreç için aldığınız önlemler nasıldı, sizce işe yaradı mı? İhtiyaçlarınızı karşılayabildiniz mi? Evetse hangi yolla? Sizce aldığınız önlemler yeterli miydi? Devletin aldığı önlemleri yeterli buluyor musunuz?
3. Salgınla ilgili bildikleriniz nelerdi ve farklı bilgilere ihtiyaç duydunuz mu? Bu bilgileri nereden eriştiniz?
4. Hayatınızda ne değişti? Fiziksel ve ruhsal olarak yaşadığınız dönüşümler oldu mu?
5. Ailede kim çalışıyor? Salgın süreciyle birlikte çalışma şeklinde nasıl bir değişim oldu? (iş kaybı, uzaktan çalışma, ücretli izin gibi) Ailenin ekonomik durumu etkilendi mi?
6. Çevrenizde Covid-19 pozitif olan var mı?
7. Sağlık hizmetiyle ilgili bir ihtiyaç var mı, varsa bu ihtiyaçları karşılayabildiniz mi? Devamlı kullandığınız bir ilaç var mıydı ve bu süreçte nasıl temin ettiniz?
8. Bu süreçte almaya başladığınız veya daha öncesinde aldığınız bir destek/yardım var mı? Varsa bu desteği/yardımları nereden alıyorsunuz? Devletin neler yapmasını beklerdiniz?
9. Bu süreçte ne gibi zorluklar yaşıyorsunuz? Ne gibi yeni zorluklarla karşılaştınız? Evdeki iş bölümünde değişiklik oldu mu?
10. Çocukların günü nasıl geçiyor? Okullar televizyon ve internetten eğitime geçti, EBA'yı takip edebiliyorlar mı?
11. Öğretmenlerden bilgi geliyor mu? Okulla ve öğretmenlerle kurdukları ilişkinin takibi, ilişkilerinin süreçle birlikte nasıl değişimler olduğu. Öğretmenler, MEB, okullar ne yapsaydı bu süreç daha verimli geçerdi?
12. (İlgili yaş grubunda çocuk varsa...) Üniversite sınavı ve/veya liselere geçiş sınavlarının tarihlerindeki değişiklikler hakkındaki düşünceleriniz neler?
13. İnternet erişiminiz var mı? Varsa hangi araçlarla bağlantıyorsunuz?

EK 2

Çocuk Görüşme Çerçevesi

Görüşme tarihi:

Görüşmeyi yapan kişi:

Görüşme süresi:

Görüşülen çocuk ile ilgili kısa bilgi:

Bakımverenle ilgili kısa bilgi:

Görüşmecinin Notları :

Görüşmeci çocukla aile veya benzer türde bir baskı olmaksızın rahat konuşabildi mi ?

Sorular:

1. Nasılsın? Günlerin nasıl geçiyor? Bugünleri bir hayvan olarak geçirebilseydin hangi hayvan olurdun? Neden? Bu hayvan şu an nasıl hissediyordur sence? Bu aralar seni en çok ne güldürdü, ne mutlu etti?
2. (2. görüşmelerde)Yaklaşık bir ay önceki görüşmemizden sonra dışarıya çıktın mı? Çıktıysan hangi sebeplerle?
3. Arkadaşlarınla görüşüyor musun? Görüşüyorsan... iletişimi nasıl sürdürüyorsun? İzin gününde dışarı çıktın mı? Neler yaptın? Dışarı çıkarken nasıl önlemler aldın?
4. Uzaktan eğitime erişebiliyor musun evetse hangi araçla? Uzaktan eğitimle ilgili düşüncelerin nedir? Farklı olmasını istediğin tarafları var mı?
5. Öğretmenle hiç konuşabildin mi? Ödev gönderiyor mu? Sen öğretmene ulaşabiliyor musun?
6. Evde neler yapıyorsun?
7. Oyun oynuyor musun? Evde nasıl oyunlar oynuyorsun? Kiminle ve nelerle oynuyorsun?
8. Bu süreçte yeni neler öğrendin/yaptın? Salgınla ilgili neler öğrendin? Bu bilgileri nerelerden öğreniyorsun? Başka neler öğrenmek istersin? Bu süreçte senin için nasıl içerikler üretilmesini isterdin?
9. Korona ile ilgili sen ne sormak istersin?
10. Senin bir yetkin, gücün sihirli değneğin olsaydı neyi değiştirmek isterdin?
11. (bu yaşta çocuk varsa...) Üniversite sınavı ve/veya liselere geçiş sınavlarının tarihlerindeki değişiklikler hakkındaki düşüncelerin neler?
12. Okulu özledin mi?

